

ZALÁN TIBOR

Három éjszaka – két ajtó

DRÁMA KÉT FELVONÁSBAN, 3 + 2 SZAKASZBAN

II. RÉSZ

SZEREPLŐK

Anya – ötven körül

Apa – inkább hatvan

János, a fiuk – valamivel húsz fölött

Erzsi, a lányuk – harminchoz közel

Obrad Radonič (vallatótiszt) – ötven-hatvan között

Bane – szerb sógor, szomszéd – erős hatvan

Ádámka (Bane kisebbik fia) – harminc körül

Partizán – harmincas

Partizánnő – húsz-harminc között

Ember1

Ember2

Ember3

Nándi, magyar szomszéd – negyven körül

Örök, arctalanná, alaktalanná vert foglyok, halottak

II. FELVONÁS

3/2 SZAKASZ

A 3/1 szakasz parasztkonyhája. Anna és Erzsi az asztal mellett foglalatoskodik, egyik híméz, a másik olvas. De egyik sem figyel a munkájára, csak a másikkal nem akar, vagy tud beszélgetni. Megváltáskén érkezik meg Bane.

BANE	Édeskettesként?
ANNA	Mártont is elvitték délelőtt, Bane.
BANE	Tudom.
ANNA	Láttad?
BANE	Láttam.
ANNA	Mi volt?

BANE Nem lehet elmesélni.
 ERZSI Bane bácsi látta apát?
 BANE Láttam.
 ERZSI Beszélni is beszélt vele?
 BANE Beszéltem.
 ANNA Miről beszélgettetek, Bane?
 BANE Semmi lényegesről.
 ANNA Nem mondhatod el, hogy miről, Bane?
 BANE Nem tudom elmondani. Talán később. A nővéred emlékére, hagyj most békén!
 ERZSI Megkínálhatjuk valamivel, Bane bácsi?
 BANE Borral.
 ANNA Egyél valamit!
 BANE Nem bírok.
 ANNA Ettél ma már valamit?
 BANE Nem. Nem bírok.
 ANNA Mit csináljunk?
 BANE Hallgassunk!
Hallgatnak. Aztán mégis Bane töri meg a csendet.
 BANE Jánoska... a János?
 ERZSI Kint van a földéken. Még hajnalban elment. Korán.
 BANE Veszélyes kint járni.
 ERZSI Még amikor nem volt annyira veszélyes. Nem arról van szó, hogy béke van, Bane bácsi, hogy föl vagyunk szabadulva?
 BANE Föl, ja. Fölszabadítottunk benneteket.
Erzsihez megy, ügyetlen mozdulatokkal megsimogatja a lány haját.
 ERZSI Ugye, nem lesz baja, Bane bácsi?
 BANE Nekem? Miért lenne bajom?
 ANNA Eredj a fenébe, Bane, hogy van ilyenkor viccelődni kedved?
 BANE Nem viccelődtem. Nekem nincs bajom.
 ERZSI Apának?
 BANE Neki annál több lehet. De bort ígértetek.
 ANNA Erzsi, hozzál a pincéből!
 ERZSI Minek? Van fönn két üveg.
 ANNA Akkor hozzál föl még kettőt a meglévőkhöz! Hogy elég legyen fönt.
 ERZSI *(hol az egyikre, hol a másikra néz.)* Értem. Máris megyek.
 ANNA De már menj is!
 ERZSI De sürgős lett hirtelen az a bor!
 ANNA Ne lefetyelj már, te lány, hanem hozd a bort!
Erzsi kimegy. Anna fölpattan, szembe áll a sógorával.
 ANNA Mondjad, Bane, ne kímélj!

BANE Szóltam, hogy menjetek el.
 ANNA Szóltál. De most nem erről van szó. Miért fogták le Mártont?
 BANE Az mindegy is.
 ANNA Dehogy is mindegy. És ha perbe fogják?
 BANE Nem lesz per. Per nem lesz. Csak ítélet.
 ANNA Miféle ítélet?
 BANE Azt jobb, ha nem tudod.
 ANNA Úristen, mi folyik itt?
 BANE Még csak most kezdődik.
 ANNA Mi kezdődik, Bane? Mondd gyorsan, mert Erzsi mindjárt visszajön.
 BANE Nagylány már, előtte is el akarom mondani... amit az apjáról tudok. Meg Jánosnak is.
 ANNA Igazad van. Akkor mesélj olyanokról, amiket előttük nem akarsz elmondani.
 BANE Tudom, hogy nem mondod senkinek.
 ANNA Kinek mondanám?
 BANE Jó, hogy én mentem reggel a szekérrel a városházára.
 ANNA Így is elvitték Mártont.
 BANE Ne szólj most bele, Anna, beszélni akarok! Odamentem a többi szekérrel a bejárathoz. Ott már sokan váraкоztak. Kérdezték tőbben, miért nem a Márton jött. Mondom, mert már rég eladta nekem a lovakat a kocsival együtt. Mondták, de hát két napja látták hajtani a mezőre. Mondom, én küldtem ki a földre, hogy szedjen össze valamit. Talán tököt mondtam.
 ANNA Ilyenkor?
 BANE Mondtam. Mindegy, hogy mit mondtam. Leszállítottak bennünket a szekerekről, a partizánok elhajtottak valahova a kerítések mögé velük. Gyalog jöttek vissza. Fölállítottak bennünket a fal előtt. A községháza falához kellett állni, kint. Később jöttek még hozzánk tőbben, mindenfelől, gyalogosan. Pontosabban, hoztak még hozzánk többeket.
 ANNA Márton közöttük volt?
 BANE Közöttük.
 ANNA Beszéltetek?
 BANE Akkor még nem. Körben mindenfelé gépfegyveres partizánok álltak az udvaron. Ránk fogott fegyverrel. Aki megszólalt, vagy beszélni próbált, azt vagy puskatussal verték pofán, vagy ököllel.
 ANNA De miért?
 BANE Olyan idők vannak, Anna, amikor nincs mindenre egy miért. Mellőlem, épp mellőlem, kilépett egy fiatalember, talán a Szi-

lányinál szolgál, aki szintén ott volt közöttünk, kiidegelt, és csak annyit mondott, hogy magyarázatot kérek.

ANNA Kapott?

BANE Kapott. Egy golyót a hülye fejébe. Közvetlen közélről lőtte homlokon a pisztolyával egy partizán. Nem kellett neki több, hogy megértse a magyarázatot.

ANNA Ismertem a fiút. Szökni akart?

BANE Nem. Kérdezni akart.

ANNA Csak úgy, se szó, se beszéd, letartóztattak benneteket?

BANE Nem. De le voltunk fogva. Ha nem haragszol, Anna, erről később is lehet majd beszélni. Olyanról akarok, amiről majd nem lehet... a gyerekek előtt.

ANNA De erre majd térjünk vissza, Bane! Megígéred?

BANE Visszatérünk. Megígérem. Dél körül szólított ki egy partizán, látásból ismertem, a csoportból.

ANNA Akkor már beszéltél Mártonnal, nem?

BANE Akkor már igen. Bár ne beszéltem volna!

ANNA Bane, megőrjítesz.

BANE Mondtam, hogy erről később. Azt mondja a partizán, hozzam elő a szekeremet a kerítés mögül. Szóltak másik három embernek is.

ANNA Fuvar volt?

BANE A? Behajtottunk az udvarra, becsukták mögöttünk a kaput. A fal mellett mindenfelé partizánok. Valahol bent harmonika szólt. A földön mindenfelé emberek heverték. Halva voltak. Hullák heverték. Összeverve, megcsonkítva.

ANNA Összeverve, megcsonkítva?

BANE Nem beszélék tisztán? Mind csupa vér volt, ember, asszony, tán még gyerek is volt köztük. Hogy aztán ott végeztek-e velük, a véres falaknál, vagy a pincében, és később lettek oda fölhordva, azt nem kérdeztük.

ANNA Még jó, hogy nem kérdeztétek!

BANE Még jó. Föl köllött őket dobálni a kocsikra. Ők voltak a fuhar.

ANNA Ismerősök voltak köztük?

BANE Lehet. Nem ismertem föl őket, annyira szétverték az arcukat. De nem csak azt. Volt, akinek nem volt meg a fél arca se. Vagy levágták az orrát. Karok, lábak heverték szétszórva. Még levágtak... hogy mondjam... faszok is voltak odadobálva melléjük. Férfiszervek.

ANNA Uramisten! Tè be vagy rúgva!

BANE Hagyd az istent! Ha látja ezt, és nem segít rajtatok, akkor nem érdemli meg, hogy szólongasd!

ANNA Ne káromold az Istent!

BANE Nem. Csak én máma óta nem hiszek benne. Senkiben, semmi-
ben. Hol van már ez az Erzsi?

ANNA Csak jön. Egyet sem ismertél föl közülük?

BANE Hazudok. Egyet fölismertem. Annak nem volt feje. Hogy
mondjam, a feje arrébb volt. De úgy szétverve, hogy az is leg-
alább három darabban volt a kőre dobva.

ANNA Akkor honnan ismerted fel?

BANE A reverendájáról.

ANNA Űristen... bocsánat. A kurva istenit! Bocsánat... A Böjtös atya!

BANE A papotok, ha így hívják. Őt is kivégezték. De előbb ki is he-
rélték.

ANNA Miért, Bane, miért?

BANE Mert ennek így kell lennie!
Erzsi jön be, szembe áll ő is Banével.

ERZSI Ennek nem kellene így lennie.

ANNA Hallgatództál?

ERZSI Persze. Annyira átlátszó volt, hogy borért küldesz! Bane bácsi,
miért is kellene így lennie?

BANE Mert amikor a titeitek bejöttek negyvenegyben, akkor ők is ki-
írtották a szerbeket.

ANNA Akkor te most hogy vagy itt, Bane, ha ki vagy irtva?

BANE A partizánok se irtanak ki mindenkit.

ERZSI És itt harcok voltak, Bane bácsi! Csetnikek, a partizánok min-
denhonnan lőttek.

BANE Ja. Akiket aztán családotól végeztetek ki.

ANNA Végeztünk?

BANE Bocsánat! Rosszul beszélem a nyelvet.

ANNA Hogy jön az most ide, ami akkor történt?

BANE Most megbosszulják a szerbek az akkoriakat. Az újvidéki jeges
fürdetést. Ott is voltak ártatlan emberek. Vagy nem voltak?

ERZSI De a bűnösök, akik tették, már rég kerekét oldottak innen!
Mind a határon túl.

BANE Ezt tudod te, meg tudom én. A partizánok is nyilván tudják, de
nem érdekli őket. Minden megölt szerbért tíz magyarnak kell
meghalnia. A dögkútnál ezt beszéltek a partizánok. Hogy erre
rendelet van nekik. Vagy micsoda. Parancs.

ANNA Mit kerestél te a dögkútnál?

BANE Oda hordtuk ki a hullákat.

ANNA Beledobáltátok őket?

BANE Nem mi! Erre fölfogadták a cigányokat. Akik lapáttal fogják agyonverni azokat, akik majd netán túlélnek az esti kivégzést... mondjuk, rosszul találják el majd őket, ha túl sötét lesz.

ANNA Mit jelent, hogy akik *majd* túlélnek...

BANE Mondtam, hogy menjete el!

ERZSI Mit jelent az „*akik majd este*”?

BANE Semmit. Nem tudok jól magyarul. Adjatok végre bort. Csak annyit jelent, ha már annyira tudni akarod, hogy hosszú a partizánok listája.

ANNA Minden magyar rajta van?

BANE Nem láttam a listát. Csak tudok róla, hogy van. Ha pedig van, gondolom, minden magyar, aki itt él. Aki nem állt be közéjük annak idején. De most már inkább innék.

Erzsi tölt mindenkinek, isznak. Hosszan hallgatnak. János jön meg.

JÁNOS Jó estét mindenkinek!

Valamit morognak a többiek, nem érteni. Erzsi elővesz egy poharat, tölt neki is.

JÁNOS Olyan a hangulat, akár egy hullaházban.

ERZSI Árvaházban.

ANYA Milyen legyen?

JÁNOS Apa hol van?

ANYA A pincében.

JÁNOS Hát akkor, egészségünkre!

BANE Egészségedre, János.

JÁNOS Semmi Jánoska, Bane bácsi?

BANE Kinőttél belőle, fiam.

JÁNOS Ez olyan ünnepélyesen hangzik.

ERZSI Inkább kísértetiesen.

JÁNOS Júúú, de megborzongtam. *(Nevet.)*

ANYA Hol maradtál el ilyen sokáig?

JÁNOS Kerülnöm kellett a kertek alatt a partizánokat. Járkálnak.

ANYA Napközben nem látszottak?

JÁNOS Ha nem akarnak látszani, azok nappal sem látszanak.

ERZSI Aggódtunk miattad!

JÁNOS Csalánba nem üt a ménkü.

ANYA Találkoztál valakivel?

JÁNOS Senkivel. Üres a határ. Eszébe sincs a munka ilyenkor az embereknek.

BANE Milyenkor?

JÁNOS Hát, hogy fölszabadultunk, Bane bácsi.

BANE Föl.

JÁNOS Étellet senki sem kínál?

ANYA Ülj az asztalhoz! Hozom a vacsorát.

JÁNOS Apa evett már?
ERZSI Nem tudjuk.
BANE Nem hiszem.
JÁNOS Akkor megvárom.
ANYA Ne várd meg! Egyél!
JÁNOS Olyan furcsák vagytok.
ANYA Jánoska, apádat reggel elvitték a partizánok.
János felugrik, de tehetetlenségében ismét visszaül. De inkább roskad.
JÁNOS Hova vitték?
ERZSI Nem tudjuk. Két fegyveres partizán és egy itteni szerb jött érte.
JÁNOS Mit mondtak, miért viszik el? Miért?
BANE Mert köllött a létszámhoz.
JÁNOS Milyen létszámhoz?
BANE Hát... a létszámukhoz.
JÁNOS Kiknek a létszámához?
BANE A partizánokéhoz.
JÁNOS Miféle létszám az?
BANE Tudom én? Vagyok én partizán?
JÁNOS Anya, miről beszél Bane bácsi?
ANYA Ő tudja.
BANE Engem hagyjál a kérdéseiddel, János!
JÁNOS De hát, apa nem csinált semmit!
ANYA Nem kell semmit sem csinálni ahhoz, fiam, hogy elvigyenek.
JÁNOS Azt mondtátok, hogy a pincében van.
ANYA Ott lehet. A községháza pincéjében. A többiekkel.
JÁNOS Kezdem érteni. Megint összefogdosták az embereket!
BANE A magyarokat biztosan.
ERZSI Érte jöttek. Apát nem kellett összefogdosni.
JÁNOS Jaj, de büszke vagyok most rá. És akkor most mi van, ha nem kellett? Most akkor mi van? Kivégzik, mert magyar?
BANE Lehet.
JÁNOS Én csak vicceltem, Bane bácsi.
BANE Én meg nem vagyok viccelődős kedvemben.
JÁNOS Kivégzik! Ez örület! Csak mert magyar! Csak azért, mert magyar?
BANE Ahogy a dolgokat látom, csak azért, mert magyar.
JÁNOS Engem miért nem vittek el?
BANE Mert a földeken voltál. Egyébként... de mindegy.
ANYA Mondjad csak, Bane, ne kíméljük egymást!
BANE Egyébként, lehet, hogy érted jöttek a partizánok, és nem apádért.

JÁNOS Hogy lehet összekeverni bennünket? Ő Márton, én meg János vagyok!

BANE A partizánoknak mindegy, hogy Lakatos Márton vagy Lakatos János. Lakatos – Lakatos. Csak kilegyen a létszám.

JÁNOS Most akkor apám miattam hal meg?

ERZSI Nem hal meg!

BANE Nem?

JÁNOS Nem halhat meg.

BANE Úgy legyen neked igazságod!

JÁNOS Mit tegyünk?

ANYA Te egyél, Jánoska!

JÁNOS Mostantól János.

BANE Örülök, hogy megértettél.

JÁNOS Nem kell az étel. A kabátom kell. Hűvös van kinn. Megyek és megkeresem apámat.

ANNA Mész, az eszed tokjába mész!

BANE Csak hadd menjen! Őt legalább nem kell keresnünk majd.

ANNA Mi van? Te is megőrültél?

BANE Két lépés után lövik agyon az utcán. Kijárási tilalom van.

JÁNOS Mit tudunk apánkról?

BANE Sokat nem. Én beszéltem vele a községházánál. Anyátoknak már mondtam.

JÁNOS Mit keresett Bane bácsi a községházánál?

BANE Nem kerestem semmit, de nem is találtam.

ANNA Bane, mondd meg nekik!

BANE Reggel én szolgáltatam be apátok helyett a lovakat meg a szekereket. Azt gondoltam, hogy így majd nem tartják ott. De közben érte jöttek.

JÁNOS De a partizánoknak az volt a fontos, hogy a lovak meg a szekér ott legyenek...

BANE Hát ezért gondoltam én, hogy érted jöttek. Mert névsorolvasáskor én bekiabáltam, hogy itt van Lakatos Márton szekere.

JÁNOS Apámat mikor vitték oda?

BANE Később. Akkor már két csoportban álltunk.

ERZSI Miért?

BANE Ezt csak később tudtam meg. Egy helybeli partizántól. Ivónak hívják. Később ő választott ki a fuharra, a... mindegy, hogy mire. Mondja nekem, hogy eredj haza, te Bane, elengedlek. Mondom neki, hogy ott a sógorom a másik oldalon. Az nagyon rossz, Bane, mondja, mert ha ott van, akkor rossz helyen van. Te elengedsz engem, ő meg ájtjön ide a helyemre, ha ez a csoport jobb. Nem lehet, Bane, mondja, mert ott létszám van. Létszám,

kérdeztem. Létszám. Aki ott van, az már nem megy ma haza. Ti meg valamikor csak hazamehettek. Hát azok mikor mehetnek haza, kérdezem. Azok már soha nem mehetnek haza. Ezeket mind kivégzik.

Erzsi elsírja magát, Anna a szájára szorítja a kezét, János látszólagos nyugalommal hallgatja.

BANE Azért nem tudod kivenni onnan. Mert azok meg vannak mind számolva. Akkor mit csináljak? Hát, nevetett, innen kiválasztasz valakit helyette, és átküldöd amoda. Mert annyit köll kivégezni, ahány elő van írva a mai listán.

JÁNOS Mit mondott, mikor végzik ki őket.

BANE Én is megkérdeztem. Kit amikor, akkor, válaszolta.

JÁNOS Azt megkérdezte, Bane bácsi, hogy miért?

BANE Megkérdeztem. Létszám, mondta.

ANNA És kiválasztottál valakit, Bane?

BANE Még nem tartok ott. Megengedte, hogy átmenjek az apátokhoz, és beszéljek vele. Átmentem.

ANNA Nagyon összeverték?

BANE Gondolkodj, Anna! Akkor hozták itthonról. Még nem volt rá idejük. Hacsak te el nem páholtad, mielőtt ideérték érte a partizánok.

ANNA Mondtam, hogy nem értékelem a humorodat.

BANE Ezt az Erzsi mondta. De attól nem lesz jobb a sógornak, hogy itt áriáztok ketten is.

JÁNOS Átment apámhoz.

BANE Átmentem apátokhoz. Megengedték a partizánok, ez a itteni partizán ember szólt nekik, hogy pár szót váltsunk.

ERZSI És mit beszéltek?

BANE Nem sokat. Mondtam neki, sógor, ha itt maradsz, akkor ki fognak végezni. Mit csináljak, kérdezte. Vagy inkább mondta. Nem csináltam semmit. Ezt most hagyjad, Márton, nincs ennek most ideje. Gyere velem! Hova? Hova, hát haza! Elengednek? El. Akkor menjünk. Még nem tudunk menni, sógor, van egy kis bibi. No? Amonnan köll magad helyett ide áthozni egy embert. Akit meg fognak ölni? Az már nem rád tartozik. Miért kell áthozni? Az sem rád tartozik. Van ott ellenséged, haragosod, ott, amott, akivel elszámolni valód van? Nekem nincsenek haragosaim. Akkor ismersz ott hitvány embert, bűnözőt, gazembert, naplopót... már kapkodtam a levegőt, mert az emberem integetett, hogy legyen már vége. Nem ismerek senkit. Valamennyien bűnösök vagyunk, Bane. Bárkit, akit magad helyett... Válasszam ki, akit majd helyettem fognak kivégezni? Én nem leszek gyil-

kos, Bane, örök szégyenemre és lelkifurdalásomra. De öngyilkos se legyél! Gyerekeid vannak, Márton, nézd azokat, unokáid lehetnek, gondolj rájuk, nézd, ott szemben mennyi öregember van, akinek már mindegy, hogy élnek-e még pár évet, mennyi senkiházi nyomorult féreg, aki meg sem érdemli az életet! Kösz, Bane, megszorította a kezemet, te mindent megtettél. Jó sógor vagy, te szerb! Így mondta, te szerb! És csókold meg helyettem a többieket! És átölelt egy pillanatra, életünkben először.

ERZSI Nem ment át?

BANE Nem.

JÁNOS És Bane bácsi sem választott amonnan senkit helyette?

BANE Nem.

ANNA De hát a sógorodról volt szó!

BANE Ő nem akart gyilkos lenni. Vállaltam volna magamra én a gyilkosságot, Anna?

ANNA Mit tudom én!

BANE Szerb vagyok, és ezt soha nem tudtátok megszokni. De én is emberből vagyok, akármit is gondoltok rólam

ANNA Állatok vagytok ti, szerbek, olyan vadak és vérszomjasak, mint a tigrisek. Ti elmentek, majd jönnek a horvátok, a hiénák, hogy lerágják az utánatok maradt csontokról a csatákat. Megöljék az öregeket, megerőszakolják az asszonyokat.

Üti Bane mellkasát, a végén sírva ráborul. Bane bután nézi.

ERZSI Nem, anya, megnyugodhatsz, annak a felvonulásnak már vége. Akikről beszélsz azok a magyarok és a németek voltak. Most béke van. Ugye, hogy béke van, Bane bácsi?

ANNA És ebbe a békébe apátok most bele fog halni.

ERZSI Érti valaki, hogy mi történik?

Autózúgás, a közelben áll meg. Hangok, ajtócsapódások, távolodó zúgás.

JÁNOS Végre. Itt van mindjárt Ádámka a hírekkel.

ERZSI Nikola ott volt délelőtt, Bane bácsi?

BANE Kicsoda? Hol ott?

ERZSI Nikola, a községháza előtt.

BANE Ott volt.

ERZSI Beszélt vele?

BANE Nem szólt hozzám. Meg sem ismert. Vissza sem köszönt. Mondtam, hogy megőrült.

ERZSI És este ott lesz?

BANE Mikor este? Hol?

ERZSI Hát ott... mit tudom én... amikor... mit tudom én, mikor. Tegnap is ilyen tájban volt az első sortűz.

JÁNOS Hol? Mikor? Kik? Nem értem.

BANE Nem tudom, hogy ott lesz-e. Nem ismerem Nikolát.

JÁNOS Nem ismeri a fiát?

BANE Amíg a fiam volt, addig ismertem.

Kaparászás az ajtón, valaki nagyon nem találja a kilincset.

ÁDÁMKA *(bezuhan, rettenetesen részeg.)* Halottak vagytok mind! Halott az egyik felem nekem is. Lehet egy embernek az egyik felét kivégezni?

BANE Talán kopogtatnál, mielőtt szónokolni kezdesz, fiam! Kopogtatás!

JÁNOS *(felsegíti.)* Te be vagy rúgva, Ádámka! Mi a fasz ütött beléd? Hogy ennyire.

ÁDÁMKA Ittam, na és? Te nem szoktál? Te még hányni is szoktál.

JÁNOS Szoktam. De mi borított ki már megint?

BANE Ne kérdezzétek, semmit se kérdezzetek tőle! Mondtam már, bizalmi állás.

ÁDÁMKA Szarok az állásra! Pálinkát akarok! Adjatok pálinkát? *(Anna egy üveget nyújt felé, Ádámka hosszan meghúzza. Amikor végez, Bane kitépi a kezéből az üveget, és a falhoz vágja.)*

BANE Elég volt a cirkuszból. És mostantól befogod a pofádat!

ÁDÁMKA Nem fogom be. Családban marad. Meg kell osztanom, bassza meg, apám, valakivel, meg el is kell mondanom!

BANE Ne mondjál semmit senkinek, Ádámka, ne osztogassál te itt semmit, még nekünk se!

ÁDÁMKA Maga nekem nem tilthatja meg. Nekem ezt senki sem tilthatja meg. Még a partizánok se. Mert én nem hazudok. Csak nem beszélhetek. Leszarom, beszélek. Ma a székelyekhez elvittek tolmácsolni, ide csak, a szomszéd faluba, hogy azok nem tudnak szerbül. De nem kellett tolmácsolnom, mert csak lőtték őket kérdés nélkül, ahogy az orrukát kidugták a zörgetésre, aki előjött a házból, azt kapásból agyonlőtték, én meg hánytam, amikor láttam a sok vért meg az agyvelőket lecsúszni a falról, erre megrugdosnak, hogy csak tolmácsoljak, akkor is, ha nincs mit. A fegyverek ugatását nem lehet lefordítani semmilyen nyelvre, apám! És hogy ne sajnáljam azokat, mert ők sem sajnálták vízbe ölni a szerb kisgyerekeket. Kinek higgyek, apám, kinek hihetek?

BANE Majd otthon elmagyarázom, hogy kinek hihetsz, és kinek nem. Megértettél? Otthon.

ANNA Tudsz még valamit, Ádámka?

BANE Anna! Kértelek!

ÁDÁMKA Már a harmadik transzportot kínozzák, készítik elő a halálra – parancsba van adva, hogy kivégzés előtt minden magyart meg kell kínozni...

BANE Takarodj már haza, az anyád magyarkodó istenit!

ERZSI Bane bácsi miért beszél így Ádámkával?

BANE Egyik gyerekeket már elvesztettem, nem akarom, hogy a másikat is elveszítsem az ostoba és részeg fecsegése miatt.

ERZSI Nikola meghalt?

BANE Számomra igen. Megyünk.
Fölrángatja Ádámkát az asztaltól, ráncigálja az ajtó felé.

ANNA (*Bane elé áll.*) Bane, kérek tőled valamit. A nővérem emlékére kérlek.

BANE Mit akarsz?

ANNA Hallottam, hogy asszonyokat keresnek, akik kitakarítanak a partizánok után. Ha azok már végeztek.

BANE És?

ANNA Szervezz be engem a takarítónők közé!

BANE Mit akarsz?

ANNA Találkozni akarok Mártonnal.

BANE Vihetsz neki ételt holnap.

ANNA Ha még él.

BANE Nem egyszerű dolog ez a takarítás. Hallottam.

ANNA Nem baj.

BANE A partizánok éjjel-nappal részegek. Verik, ölik az embereket.

ANNA Nem baj.

BANE Úgy tartják őket, mint az állatokat. Egy szűk hodályban valamennyit. A pincében. A szükségüket is ott kell elvégezniük. El tudod te képzelni, mi van ott?

ANNA Nem baj.

BANE És meg is erőszakolják a takarítónőket ezek az állatok. Gondolj már erre!

ANNA Nem baj! És ne gondolkodj te az én fejemmel, sógor! Intézd el! Egész életemben hálás leszek érte.
Távolról az első sortűz hangja. Ordítás, kacagás, harmonikaszó.

BANE (*idegesen.*) Elintézem. Ti pedig cserébe senkinek semmit soha. Ami itt előbb.
Bólogatnak. Bane kivonszolja a részegségtől és az átélt élményektől teljesen ronggyá gyöngült Ádámkát.

ERZSI Anya!

JÁNOS Anya!

ANNA Hallgassatok el! Most a csönd ideje van.

2/2 SZAKASZ

A 2/1 szakaszban megismert vallatószoza. Minden ugyanolyan, csak még kopottabb, még véresebb és mocskosabb, és csak a harmonikás új. Az asztal mögött ül és iszik Obran, időnként egy-egy csajkát megvizslat tüzetesebben, azután a falhoz vágja őket. Vörösség borul ki, és valamilyen alaktalan tárgyak gurulnak szét belőlük. Talán emberrészletek. Nekünk háttal a partizánok. Ők, vagy mások. Már behozták Lakatos Mártont, összeverve, szétrongyolódva. Áll és vár. Igyekszik leplezni, hogy az éhezéstől és a veréstől mennyire legyöngült, és hogy mennyire szédül.

OBRAD

Essünk túl a formalitásokon! Obran Radonič vagyok. Kommunista, partizán, most a te kihallgatótiszted. De akár istent is tiszteletsz bennem, mert amit ő adott, az életedet, azt én egyetlen bólintással el tudom venni tőled. *(Főlemeli a pisztolyt.)* Mondjuk, például lelőhetlek. Nem kell elszámolnom veled ugyanis senkinek. Csak a hulláddal. Azzal viszont kell. A lista miatt. Úgy értem, az életeddel nem kell. Senkinek sem fontos a te szaros életed, de ezzel nem keserítelek. Egyszóval, megölhetlek, akár itt és most. Isten, aki szerinted számon kérhetne rajtam bármit is, mondjuk téged, ő nincs. Nem létezik. A világ hozzá fog szokni, hogy Isten nincs, ha nem hisznek benne. És én nem hiszek istenben. Tehát nincs. Felmentésem van ez alól a hit alól. Most pedig, te mutakozz be szépen Obran bácsinak!

MÁRTON

Lakatos Mihály.

OBRAD

Vagyok. Lakatos Mihály, magyar, vagyok. *(Nem kap választ.)* Nem válaszolsz. Talán megkukultál?

MÁRTON

Nem volt kérdés. Nem tudtam mire válaszolni.

OBRAD

Azt kérdeztem, te büdös görény, hogy magyar vagy-e.

MÁRTON

Maga kijelentette, és nem kérdezte, hogy magyar vagyok-e. És én ebben egyetértettem önnel. Magyar vagyok.

OBRAD

Szemtelenkedni látszol, de van stílusod. Elképzelhető, hogy művelt is vagy?

MÁRTON

Írok, olvasok.

OBRAD

Szakmád szerint?

MÁRTON

Semmi különös. Gazdálkodok.

OBRAD

Garázdálkodsz.

MÁRTON

Gazdálkodok.

OBRAD

Térítsétek vissza a helyes útra ezt a megtévedt bárányt. *(Az egyik partizán gyomorszájba vágja, elesik. A másik fejbe rúgja. Aztán összekaparják a földről.)*

OBRAD

Na, mit csinálsz?

MÁRTON

Igaza van, garázdálkodok. Csinálom, amit szeretne.

OBRAD Én ugyan nem szeretném, hogy te bármit is csinálj. Az érdekelne, hogy a magyarok negyvenegyben mit szerettek volna kérni tőled.

MÁRTON Semmit.

OBRAD A németek se?

MÁRTON Azok se kértek semmit.

OBRAD Akkor minek jöttek be ide, ha senkitől sem akartak semmit kérni?

MÁRTON Nem tudom.

OBRAD Dehogynem tudod. Azért jöttek, hogy elvegyék a földünket, és Magyarországhoz csatolják, veletek együtt.

MÁRTON Nekem semmi ilyet nem mondtak.

OBRAD Tehát kapcsolatban álltál velük!

MÁRTON Nem álltam semmiféle kapcsolatban velük. Én egész nap a földemen vagyok. Este a családommal. Nemigen érintkezem senkivel.

OBRAD Ja, ja! Vissza egy csipetnyit! A műveltségnél szakadtunk meg. Jártál iskolába?

MÁRTON Igen.

OBRAD Magasabb képzettséged van?

MÁRTON Nincs.

OBRAD Sima paraszt vagy?

MÁRTON Sima paraszt.

OBRAD Az nem sok.

MÁRTON Ennyire futotta.

OBRAD Család van?

MÁRTON Van.

OBRAD Ja igen, az előbb mintha mondtad volna. Asszony?

MÁRTON Van.

OBRAD Gyerekek?

MÁRTON Azok is.

OBRAD Hány gyereked van, te Márton?

MÁRTON Kettő.

OBRAD Milyen érdekes! Nekem is két gyerekem van. Fiúk, lányok?

MÁRTON Egy lány, egy fiú.

OBRAD Baszd meg, Márton, nekem is épp egy fiam és egy lányom van. Fontos, hogy az embernek legyen családja.

MÁRTON Fontos.

OBRAD Meg hazája.

MÁRTON Meg hazája.

OBRAD Neked melyik a hazád? Jugoszlávia vagy Magyarország?

MÁRTON Ezen így még nem gondolkodtam.

OBRAD Dehogynem. Ha pedig tényleg nem, akkor most van időd elgondolkodni ezen is. Játssz, harmonikás, valami elgondolkodtató bús nótát játsszál ennek a magyarnak a mély gondolataihoz!

A harmonikás látható rémületben valamit basevál. Obrad egy idő után leint.

OBRAD Na, ember, mire jutottál, hogy baszom az anyádat! Vagy inkább a feleségedet. Vagy a lányodat. Vagy mindkét gyerekedet! A lánykát is, meg a fiút is basszam?

MÁRTON Van egyáltalán esély arra, hogy élve maradjak?

OBRAD Most mit mondd? Egyáltalán nincs. Persze, most azt mondd erre, hogy ha mindegy, akkor magyar vagy. Büszkén akarsz meghalni, ha már úgys muszáj.

MÁRTON Annak, aki megöl, nem mindegy, hogy milyen vagyok? Magyar vagy jugoszláv?

OBRAD Annak mindegy. De annak nem, aki megölet, annak egyáltalán nem.

MÁRTON Miért nem mindegy?

OBRAD Itt én kérdezek. De ha már így rákérdeztél, nekem fontos, hogy ti, akiket halálba küldök, ne tudjatok örök álmot aludni. Az már nem jár nektek. Betemetve rohadtok el a fölétek kapart föld alatt, mint a kutyák. El kell távolítani benneteket az országunkból, mert arra rászolgáltatok, és nem szolgáltatok rá a szép új közös jövőnkre. Akár így, akár úgy, de mennetek kell! Nincs jó halál, ezt te is sejtetted, de ugyanakkor van méltóságos. Ez az, ami szintén nem jár nektek. Kár a golyó a fejetekbe, magyarok. Majd agyonvernek benneteket lapátokkal a cigányok éjszaka. Vagy agyonveritek ti egymást mi helyettünk egy darabka kis élet reményében, ahogy fogy az időtök és a reményetek.

MÁRTON Én nem ártottam senkinek.

OBRAD Nem?

MÁRTON Itt maradtam, mert nem lett volna miért elmennem.

OBRAD Nem?

MÁRTON Én szerb szomszédokat bújtattam, amikor bejöttek a mieink.

OBRAD A tieitek?

MÁRTON Úgy értem, hogy a magyarok.

OBRAD Aha. És ezzel mit akarsz mondani?

MÁRTON Hogy én szerbeket bújtattam... partizánokat is... amikor itt voltak a magyarok... meg a németek. Nem volt teljesen veszélytelen.

OBRAD Még mindig nem értem, hogy mit akarsz mondani. Talán legyen hálás ezért?

MÁRTON Nem tudom. Talán...

OBRAD
MÁRTON
OBRAD
MÁRTON

A hála nem politikai kategória, helyi lakos.
Nem így értettem.
Ismersz te egy valamilyen Banét a környezetedben?
A sógorom. Tévedtem... nem ismerek. A sógorom... Bine.
Bine. Vagy Bene... Nem nagyon tartjuk a kapcsolatot.

OBRAD

Mindegy. Ez a Bane-Bine-Bene valamilyen üzenetet küldött nekem. Már nem emlékszem, hogy mit. Egyelőre nem nézünk a körmére. Nincs mindenre időnk. Miattad üzent talán, hogy hagyjunk téged békén. Hogy engedjünk el, majd ő kezeskedik érted. De az élet nem rokoni kapcsolatok szövevénye, barátocskám.

MÁRTON
OBRAD

Nem tudom, milyen az élet.
Mindenesetre élvezd, ahogy bírod, már nincs olyan sok belőle hátra számodra. Rosszul nézel ki, tudtad? Én se nézek ki jól. Tudom. Felőrl a felelősség, ez a sok munka. Életek fölött kell döntenem, naponta többször. Most például a tiéd fölött. Azt hiszed, könnyű ez?

MÁRTON
OBRAD

Azt gondolom, ötletni nehezebb, mint ölni.
Jól gondolod. Már csak ezért is érdemes volt eddig itt kínlódnom veled. Nehéz ez, Márton, a béke elviselhetetlenül nehéz. De a népnek kell a béke, a nyugalom, a termelés, az élet. Ahhoz viszont meg kell teremteni a körülményeket. Addig nem lesz béke a lelkekben, míg a régi bűnöket meg nem toroljuk. A tiéteket főként. Azt gondolod, téged foglak megölni. Nem. A nációd gáztetteit fogom rajtad megtorolni. A bosszú íze édeskés, kicsit fanyar, kicsit dohányillatú. Tudsz követni? A béke csíráját fogom szárba szökkeníteni a te hulládon is. A béke nem megy harc nélkül. Ahogy a harc se béke nélkül. Ezt persze nem értheted. Mert még soha nem voltál partizán. Egy igazi partizánnak a harc a béke, és a béke a harc. Most a második fázisban vagyunk. Ahol gyalulnak, ott hullik a forgács. Szutra tye biti sztreljanje. Érted ugye, hogy mit jelent? Ma még van egy éjszaka az élethez. Az életben. Gondolj át mindent, hátha nem vár a túloldalon az istened. Melyik ajtón akarsz kimenni innen?

MÁRTON
OBRAD

A könnyebbiken.
Az élet nehéz, Márton. Megkapod tőlem a könnyebbik ajtót. A könnyebbik ég felé. *(Fejével a jobb oldali ajtó felé int. Mártont kivonszolja.)* Kurva nehéz ez! Azt gondolja, hogy nem vétett semmit. Lehet, hogy személy szerint ő nem. De mert tartozik valahová, vállalnia kell a kollektív bűnösséget. Magyar, tehát fasiszta. Ennyit a logikából. Minek ezt bonyolítani! Meg kell halnia. A háború is, a béke is leegyszerűsítésekkel dolgozik. Ki a

faszt gyözködök itt már megint? Mi a faszomért? (*Belérug a harmonikásba.*) Lennél szíves játszani végre? A hegyekben nekem csak ez az egy hiányzott. A harmonikaszó! (*Kifelé kiabál.*) Gyertek be! Hagyjátok a magyart, elpusztul az előbb-utóbb úgyis magától! (*Röhög.*) Lőjete a levegőbe! Szeretem hallani, ahogy a harmonikaszót átlukasztják a golyók! (*A partizánok lövöldözni kezdenek, zeng a harmonika. Obránd táncol, néha a plafonba lő, közben egymás után rugdossa fel a csajkákat.*)

3/3 SZAKASZ

Konyha. Az asztalnál Bane, Erzsi és János. Bort iszogatnak, kedvetlenül.

ERZSI Ha kell, én hajnalig várok. Akár reggelig is.
BANE Fölösleges, ha eddig nem jött, ezután már nem is fog.
ERZSI Csak ma nem? Vagy már sohasem fog hazajönni?
BANE Mit tudom én... hogy mikor se.
JÁNOS Ma már biztosan nem, érts már a szép szóból, Erzsi, nem tud jönni! Kijárási tilalom van.
ERZSI De okos vagy! Ezt én is tudom. De nem jött haza. Előtte se.
JÁNOS Ezt én is észrevettem.
ERZSI És ha baja esett?
BANE Vagy nem. Reménykedjünk!
ERZSI Sok egyebet úgyse tehetünk.
BANE De tehetünk. Ígyunk!
ERZSI Bane bácsi, maga járt ma ott.
BANE Attól függ, hol ott?
ERZSI Hát a községházán.
BANE Jártam. Szóba se álltak velem.
ERZSI És ha bántják?
JÁNOS Miért bántanák?
ERZSI Bane bácsi mondta tegnap, hogy megerőszakolják a takarítónőket... is.
BANE Csak azokat, akik hagyják.
ERZSI Ha hagyják, akkor nem erőszak.
BANE Igaz. Nem értek én ehhez.
JÁNOS Anyában van méltóság.
ERZSI És a partizánok ezt majd értékelni fogják, így gondolod? Anya méltóságát! Azt gondolod?
JÁNOS Nem gondolok semmit. Biztosan tudta, miért akart elmenni oda... a partizánfészekbe.
ERZSI Hogy találkozzon apával.

JÁNOS Gondolod, sikerül neki?
 ERZSI Gondolom.
 BANE Akkor ne gondold!
 ERZSI Miért ne gondolhatnám?
 BANE Miért kell nektek mindenre rákérdezni? Folyton visszakérdezni! Tudom én? A partizánok nem arról híresek, hogy soha sincs naplemente a szívükben.

JÁNOS Ezt meg, most itt, hogy tetszik érteni?
 BANE Ezt meg... sehogy.
Kopognak az ablakon. Halkan, de határozottan. János elindul az ablak felé, hogy kinyissa.

ERZSI Ki ne nyisd! Lehet, hogy partizánok.
 BANE Azok mindig az ajtón kopognak.
 JÁNOS *(János kinyitja az ablakot, hátra tántorodik)* Nándi bácsi! Te jó ég! Mi történt magával? Csupa vér!

NÁNDI Erissz be, majd bent elmondom.
János az ajtó felé indul, de Bane elállja az útját.

BANE Sehova! Ide nem jöhet be senki. Nem vagyunk kíváncsiak más történeteire.

JÁNOS De hát, ez Nándi bácsi, a túlsó szomszéd, maga is ismeri, Bane bácsi.

BANE Ilyenkor, éjszaka, már nem ismerek senkit.

JÁNOS Valami baj történt vele! Alig lehet ráismerni, véres mindene, alig van arca. Be kell engedjük!

BANE A küszöbig. A ti házatok. Te döntöd el, mi legyen. Ha beengeded, az már a szökött fogoly bújtatásának számít. Azért kivégeznek, János. És nem csak téged, de bennünket is. Mert mi is itt vagyunk. Részesek.

JÁNOS Honnan tudja, hogy szökött fogoly?

BANE Ott volt tegnap abban a csoportban, amelyikben az apátok is állt.

JÁNOS Beengedem. A küszöbig.
Kimegy, hallani, ahogy a kapukulccsal bajlódik, halk és érthetetlen párbeszéd kintről. Kisvártatva megjelenik egy emberrel, aki szinte teljesen meztelen, és tetőtől talpig vér és sár borítja. Vagy véres sár. Vagy sáros vér.

NÁNDI Jó estét, Bane! Erzsike! Segítsenek! Segítsenek rajtam, az istenre kérem magukat.

BANE Mit akar, Nándi szomszéd?

NÁNDI Bújtassanak el! Ha észrevesznek, akkor megölnek megint.

ERZSI Hogyhogy megint?

NÁNDI Az előbb már belelőttek a többiekkel a gödörbe. A temetőnél...
(*Belépne, de Bane a mellénél megtámasztja, és visszatolja, ki az ajtó elé.*) Belelőttek bennünket a gödörbe.

ERZSI Milyen gödörbe, Nándi bácsi?

NÁNDI Amit kiásattak velünk még este. Abba a gödörbe. A temetőnél.

JÁNOS Sortűz volt?

NÁNDI Az volt. Sortűz. Vagy olyasféle. Mert nem volt hozzá vezényszó. Álltunk ott sorban hátra kötött kézzel, egyszerre csak elkezdtek löni. Jobbról jöttek az első lövések. Tőlem jobbról. Aztán haladtak felém.

ERZSI Kik lőtték magukat?

NÁNDI A partizánok. Meg az özvegyek a faluból. Akiknek a férjét a magyarok vagy a németek eltették annak idején láb alól. Azokat is berúgatták a községházán. A némbereket. A pincéből hallottunk mindent. Sívalkodtak, mint a megveszekedett boszorkák, ordítottak, előbb meghágatták magukat a bakokkal, azután puskákat követeltek. Amikor pedig megkapták, lövöldöztek össze-vissza ránk, a falra, az égbe. Ők is ott álltak a halálbrigádban... ti kérdeztétek...

BANE Nincs idő a mesére. Hogy úszta meg?

NÁNDI A másik ember, nem ösmertem, akivel össze volt a kezem drótozva, előbb kapta meg a löketet a fejébe. Éreztem, ahogy rám fröcsköl az agya. A veleje, ugye. Meg a vére. Letörülni se tudtam a drót miatt. És rögtön rántott le magával a gödörbe. Ha lőttek is rám, már csak a levegőt találták el.

BANE Aztán?

NÁNDI Egy darabig még ment a lövöldözés. Meg a harmonikaszó. Meg a röhögés, meg a káromkodás. Aztán küldték a cigányokat ránk a lapáttal. A gödörre.

ERZSI Miféle cigányokat?

NÁNDI Nem idevalósak voltak. Valahonnan hozták őket, erre. Megmondták nekik, hogy amelyik még mozog, azt verjék agyon a lapátokkal.

BANE És te nem mozogtál.

NÁNDI Meg se tudtam volna mozdulni, többen is nyomtak fölülről. A rám esett hullák mind. Aztán behányták földdel a cigányok a gödröt. De csak úgy hébe-hóba. Azért nem fizették őket külön, hogy temessenek is. Végeztek, elmentek. Végre. Akkora már nagyon fogyott a levegőm. Fölástam magamat. Szerencsére mindenki elment.

BANE Hogy ástad ki magadat, ha össze volt drótozva a kezetek?

NÁNDI Így! *(Mutatja a kezét. Két véres csonk vagy csont, szinte könyékig üres.)* Az összes bőrömet meg a húsomat ott hagytam a kezemről a drótnak. Annyira féltem, hogy megfulladok a hullák alatt, hogy nem is fájt. Kiszaggattam magamat a drótból.

BANE Értem. Sajnálalak, hogy hős vagy. De nem maradhatsz itt, Nándi szomszéd.

NÁNDI Bane, engem ezek megölnek, ha rám találnak.

BANE Tudom. Ha meg itt találnak rád, akkor bennünket is megölnek. Valamennyiünket. Kinek lesz jó? A kútnál megmosakodhatsz. Addig majd kerítünk neked valami ruhát. A horhos mentén eljuthatsz a határig. Arra nem fognak keresni. Egy-két nap múlva el is éred. Ha eléred, életben maradsz. Ha nem, akkor meg így jártál.

NÁNDI Köszönöm, Bane.

BANE Ne köszönd! Eredj, és siess a mosakodással! A véres gönceidet is vidd magaddal, ha majd elmész, nehogy megtalálja itt valaki nekünk! *(Az ember elmegy.)* Melyik apátok ruhásszekrénye? *(Erzsi mutatja, merre menjen. Bane hóna alatt inggel, nadrággal, pulóverrel jön vissza. Elindul velük az ajtó felé. Aztán meggondolja magát, visszamegy. Halljuk, hogy hangosan gondolkodik.)* Cipő is kell a szerencsétlennek! Mezítláb pár kilométert sem bír majd ki ebben a hidegben. *(Ismét megjelenik, kezében egy pár bakancssal. Kinyitja az ajtót, kidobja eléje a ruhát és a pár lábbelit, azután ismét bezárkózik. A két fiatalhoz fordul.)* Innentől már nem a mi ügyünk! Mehet isten hírével.

ERZSI Ez így embertelen, Bane bácsi!

BANE Az az embertelen, hogy ezt kell tennünk. Vagy ő, vagy mi is mindhárman. Kidobolták, hallottátok, aki szökevényt rejteget, azt kivégzik.

JÁNOS De Nándi bácsi már halott, nem?

BANE Halott, ha nem találják meg. És még egyszer halott lesz, ha megtalálják. Igaziból.

ERZSI Nem értem én ezt a világot!

JÁNOS Sokan vagyunk ezzel így, Erzsi. Folyton apán meg anyán jár az eszem.

BANE Azzal nem lesz nekik jobb.

JÁNOS Akkor mondja meg, Bane bácsi, hogy mire gondoljak?

BANE A szebb közös jövőre. Nem hallottad, hogy arra kell gondolni? Kidobolták. Lesz szebb közös jövő. Megmondták, hogy szebb közös jövőre.

JÁNOS Szerb közös jövőre? Most gúnyolódik velem, öreg?

BANE Nem. Ennél csak jobb jöhet, mint ami most van. Szerb vagy nem szerb. Nem lesz magyar, annyi bizonyos.

JÁNOS Nem lesz magyar.

BANE Sokféleképpen lehet elgondolni ezt, János fiam.

ERZSI És ha megerőszakolták?

JÁNOS Az oroszokat is kibírta.

ERZSI Hogy lehetsz ilyen állat?

JÁNOS Csak mondtam. Hogy anya kemény. Kibír mindent. Én viszont nem! *(Hirtelen az ajtóhoz rohan, kikulcsolja, és kivetí magát a sötétbe. Kis idő múlva csalódottan visszatér.)*

BANE Levegőztél?

JÁNOS Már elment.

ERZSI Ilyen gyorsan?

BANE Sürgősebb lehetett neki kereket oldani, mint a mosakodás. Okos ember. Még megmarad.

ERZSI Mit akartál tőle?

JÁNOS Megkérdezni, hogy apánk is közöttük állt-e a gödör szélén.

BANE Ugyan, ne gyerekeskedj! Honnan tudhatta volna?

JÁNOS Hallotta nem, hogy velük ásatták ki a gödröt, amibe belelövöldözték őket?

BANE Igaz. Akkor jobb is, hogy elpucolt innen.

ERZSI Nikoláról tud valamit?

BANE Nem ismerem.

ERZSI Neki nem tud szólni... ha ismerné?

BANE Neki nem.

JÁNOS Másnak?

BANE Másnak megpróbáltam.

JÁNOS Hogyan?

BANE Legyen az én dolgom. Rég ittunk. *Isznak. Janika a rádió gombját csavargatja.*

BANE Azt be kellett volna szolgáltatni ma délig.

JÁNOS Mit?

BANE A rádiót.

JÁNOS Miért?

BANE Hogy ne lehessen hallgatni.

JÁNOS Mit?

BANE Az ellenséges adókat.

JÁNOS Ezt nekünk senki se mondta.

BANE Kidobták.

JÁNOS Ma ki se mozdultunk a házból.

BANE Akkor is be kellett volna szolgáltatni. Az nem mentség, ha megtalálják, hogy nem tudtál róla.

JÁNOS Akkor most mit csináljak?
 BANE Semmit. Hallgasd csöndesen!
Erélyes kopogtatás, vagy inkább a dörömbölés.
 BANE Tedd el azt a kibaszott rádiót! Oda, az ágy alá! Mindegy, hogy hova teszed. Ha azt keresik, úgylis megtalálják.
 JÁNOS *(az újabb erélyes kopogtatásra.)* Ki lehet az?
 BANE Nem barát. Az nem kopog ilyen erélyesen ilyenkor. Nincs egyedül. Akkor illedelmesen kopogna. Alighanem ők azok. Pakoljatok el mindent az asztalról. Csak a bor legyen ott. Meg hozzál elő pálinkát. Bezártad a kaput, amikor a Nándit... hülyeségeket beszélek.
 JÁNOSKA A lófaszt zártam be! Úgy meg voltam rémülve.
 BANE Ez jó. Tárt kapukkal várja őket. Üljetek az asztalhoz! *(Az ajtóhoz megy, még egyszer körbe néz, azután megforgatja a kulcsot a zárban.)* Nyitom már!
Két idegen nyomul be a szobába, Banét visszalökve, mindkettő partizán, egyikük fiatal nő. A szobában lévők felemelik a kezüket.
 PARTIZÁN Falhoz!
 PARTIZÁNNŐ Fegyver van?
 PARTIZÁN Mas van itt, ember?
 PARTIZÁN Korulnezunk!
A nő sakkban tartja a családot a géppisztollyal, a férfi kutatni kezd. Láthatóan nem fegyver után. Időnként ezt-azt a zsebébe süllyeszt.
 PARTIZÁN Mind magyar?
 PARTIZÁNNŐ Fasiszta.
 PARTIZÁN Ember hol? Asszony hol? Csak öreg van?
Járkálnak körülöttük, mint a ragadozók. A partizán látható érdeklődést mutat Erzsi iránt. A fejével int a partizánnőnek, vigyorog. Az elérti, de nem viszonozza a vigyorgást.
 PARTIZÁNNŐ Te lány! Feszer mutat te neki. Van feszer! Mindenhol itt van feszer kint udvar.
 PARTIZÁN Feszer megmutat.
 PARTIZÁNNŐ O Indul. Te nem mozog, gyerek! Öreg marad is.
 ERZSI Bane bácsi! Segítsen! Maga mégiscsak közéjük való... közülük... *(Bane hallgat.)* Nem mehetek ki vele... *(Bane hallgat.)* Ahogy anya az oroszokkal...
 JÁNOS Ne gyalázd anyát!
 ERZSI Értem. A két dolog nem ugyanaz. Bane bácsi csak egy gyáva öreg féreg. De te állat is vagy. Megyek. Azért kívánhatnátok jó szórakozást, fiúk!

Elindul kifelé, vigyorogva ered nyomába, fegyverét a hátába nyomva, a partizán. A partizánnő rezzenéstelen arccal néz rájuk. Várnak. Időnként a nő megszólal, talán nem is nekik beszél.

PARTIZÁNNŐ Fasiszta... Magyar... Fasiszta... Magyar... Fasiszta.
Váratlanul kicsapódik az ajtó, Ádámka ront be rajta a szokásos hévvel. A partizánnő azonnal lelövi, és nyomban a falhoz hátrál. Bane oda akar szaladni a fiához, de a nő a levegőbe lő.

PARTIZÁN Magyar marad. *(Amikor valamelyest visszaáll a rend, odamegy a tetemhez, a lábával hengerít rajta egyet, majd belerúg; azután leköpi a földön heverő Ádámkát.)* Meghalt fasiszta. Magyar megérdemel halál. Kapta ami jár nektek.

A partizán rohanva, egyik kezével gombolkozva, másik kezével hadonászva rohan be. A helyzet máskor akár komikus is lehetne.

PARTIZÁN Lázadás!

PARTIZÁNNŐ Nem van. Rend van. Kint valaki jött vele?

PARTIZÁN Nincs. Nem van senki.

PARTIZÁNNŐ *(egy papírt kotor elő a mellényzsebéből, vizsgálja, majd Jánoshoz fordul.)* Te hogy hívnak?

JÁNOS Lakatos János.

BANE Nem úgy hívják! Lakatos Márton!

PARTIZÁN Te kuss oreg! Legeny tudja neve. Janos nem Marton. En es tudom.

BANE Nem mindegy?

PARTIZÁN Nem. Lista van. Listan Marton és Janos van is.

PARTIZÁNNŐ Ketto van Lakatos itt.

PARTIZÁN Marton mar van egy. Mar csak volt. Bent volt ott nalunk ideig. Janos hianyzott – idaig. Most van meg. Kerestuk Janos itt, nem fegyver.

BANE Ki mondta, hogy itt van?

PARTIZÁN Nem te dolgoz, oreg.

BANE Ismersz egy Nikola nevűt közületek?

PARTIZÁN Ha tudod, nem kerdez. Nikola van több kozunk. Egy Nikola kozul, tudja, Janos van itt. Erte vagyunk mi itten. Janos jon velunk. Nikola varja vendeget nagy hazban. Lesz mulatozas. Meg zene.

JÁNOS Hagyja, Bane bácsi. Megyek. Leszarom, hogy mi lesz velem. De előbb tudni akarom, hol van a nővérem!

PARTIZÁN Te nem aggodsz! Nem követelsz. Mosakod kint magyar lány, maga után, en után, bekessegeben. Jon be hamar vissza. Sajnos , teged mar nem talal bent itt. Nem baj. Miert nem siet jobban. *(Kilökdösi a fegyverével Jánost, Banét a partizánnő kibátrálva tartja sakkban.)*

PARTIZÁNNŐ Fasiszta marad. Ki jön utánunk, meg van halva. Ertettem világosan? Tilalom van kifele nektek.

A partizánok elcsörtetnek Jánossal. Bane ül az asztalnál, maga elé néz. Erzsi támo-lyog be kintről, összegörnyed, kezét a hasára szorítja, amikor meglátja Ádámkát. Meg akarja fordítani a hullát, de Bane rászól.

BANE Hagyjad!

ERZSI Meg se nézi a fiát?

BANE Láttam eleget életében. Minek nézzek egy halottat?

ERZSI Nem is fáj?

BANE Nem a te dolgod.

ERZSI Elmentek?

BANE El.

ERZSI Mi történt itt, Bane bácsi?

BANE Aminek történnie kellett. Nem több.

ERZSI Maga ennyire erős?

BANE Hajnalban eltemetjük. Neki legalább lesz sírja. Nem úgy mint másoknak.

ERZSI Nem úgy, mint apának, meg anyának... meg Jánoskának?

BANE Jánosnak.

ERZSI Nem úgy?

BANE Nem úgy.

ERZSI Mi lesz velünk, Bane bácsi?

BANE Ami eddig. Élünk.

ERZSI Nélkülük?

BANE Ha nincsenek, nélkülük.

ERZSI Vége van, Bane bácsi?

BANE Ennek soha nem lesz vége.

ERZSI Nem kérdezi, mi volt kint?

BANE Nem. De te legalább élsz.

ERZSI De se apám... se anyám... se testvérem...

BANE De te legalább élsz. Nekem meg se egyik fiam, mert halott. Se másik fiam, mert gyilkos. Én is árva vagyok.

ERZSI De legalább él!

BANE Úgy van. De legalább élünk!

FÁBIÁN LÁSZLÓ

A kocka gazdag tökélye

A sorsszerűség átlóját húzom át az eseményen.

Jean Baudrillard

Heritesz Gábort egy jó héttel hetvenkettedik születésnapja előtt látogattam meg Kis-újbanán, valahol a kelet-mecseki hegység egyik elrejtett, elég nehezen megközelíthető völgyében, ahol jó néhány évvel ezelőtt megvett egy elhagyott, lepusztult házat, saját kezűleg rendbe hozta, átalakította alkotói igényeinek megfelelően: alkalmassá tette szobrásztevékenysége folytatására, de még inkább kitágítására – a változatos léptéknek is megfelelő; a hatalmas udvar (kert?) lényegében a méretkorlátokat megszüntette; nem tudom, hogy vergődtem volna el ide Nemes Péter barátom és Zoltán fiam nélkül, mindenesetre örültem a szerencsés fuvarnak, örültem a fantasztikus tájnak, elbűvölt a parányi falu józan természetessége, új lakóinak (újak, hiszen itt is azzal a mai cserével találkozhatunk, amellyel másutt az országban: a kisközségekből a nagyobb települések felé irányul a lakosság mozgása, helyükbe pedig a túlszűfolt városokból kiábrándultak igyekeznek) szerény hagyománytisztelete a följújtásban –

jól esik látni – lett-légyen bár aprócska – olyan falut, amelyet nem csúfított el egyetlen négyzet alapú Kádár-modern ház sem;

nos, ebben a puritán világban él az a puritán művész, akinek látására fölkerekedtünk ezen az augusztusi napon, én magam – noha törekedtem pályája folyamatos szemmel tartására – jó pár esztendeje nem láttam, holott némi szerénységgel úgy vélekedem, a lehetőségeimhez képest hozzájárulhattam jól induló munkássága megismertetéséhez (részem volt a Józsefvárosi Galéria eszmei mozgatásában, ahol annak idején bemutatta lenyűgöző fűrészbak-trilógiáját (szívesen nevezem így; azt gondolom, Heritesz teljes életművét finoman belengi valami elbeszélés, valami diskurzusféle, noha nem mondanám ezt irodalmiságnak, illusztratív értelemben semmiképpen), ezt a sajátosan magyar minimal artot, amely olyannyira ismerős indíttatása volt az egész Csiky-iskolának – He-

ritesztől Nagámiig, Nemes Ferencről Budahelyiig, Klicsu Lajosig; rögvest leszögezem: Heriteszt éppenséggel az említett elbeszélői „háttér” emeli el a minimal art szikár programjától; a minősítés korántsem szeretne értékítélet lenni, annál inkább – talán nem túlzó a kijelentés – az életmű általános jellemzése, karakterológiája, ha tesszik –

illetőleg az ezzel szorosan összefüggő esztétikai kérdés: milyen a műalkotás viszonya az általa pontosan leképezett természetes vagy éppen műtárgyhoz? miben érhető tetten a par excellence alkotói szándék? hol csírázik és bontakozik ki az eredeti művészi szándék? egyszerűbben szólva: mitől heriteszi egy Heritesz Gábor alkotás?

persze, persze, adott a heideggeri megoldás: a műtárgy akkor műalkotás, ha valamivel össze van vonva, azaz: ha szimbolikus utalással (tartalommal?) telítődik; és ez általánosságban elfogadható, csakhogy – még a hagyományoktól annyira idegenkedő, elszakadni vágyó korunkban is – vissza-vissza kacsingatunk a hajdan olyannyira fontos „kézjegyre”, arra a jellegzetesen személyesre, ami egy művet fölismerhetően alkotójához köt, és amiről – legalábbis elvi programjában – a minimal art lemondott, pusztán az arisztotelészi minimumra: a forma teszi valóságossá az anyagot, kívánt hagyatkozni, amikor valami iparszerű kivitelezésre szűkítette a beavatkozást (mondjuk, Tony Smith emblemikus kockáján – a választott méreten kívül – semmilyen egyéni gesztus nem fedezhető föl);

Kisújbánya faluvégén négy tekintélyes, egymáshoz igazított tölgytuskó fogadja az érkezőt, amelyeken csekély beavatkozás észlelhető azon túl, hogy levágták, földarabolták eredetijüket, ráadásul ezek a megmunkálás nyomok egyre inkább belesímulnának az időjárás (esők, erős napsugár, hó és fagy) által egyre esetlegesebbé, természetszerűbbé változó módosulásokban, vagyis mintegy visszaigazítja magába a szerves környezet a belőle elszármaztatott formákat, anyagokat; ugyanakkor föl kell figyelniük a négyes számra, amely – gyanítom, az ősi világképek szemléletét idézve – az ún. négy alapelemre; föld, víz, tűz, levegő normájára utalnak (nem mellesleg utalhatnak az újabb kori fizika négyesvektorára az energia és az impulzus térbelisége esetében, netán a négydimenziós téridőre), és ez a négyesség a továbbiakban is – őrizve a rendszer jelképiségét – Heritesz műveinek sajátja marad (tulajdonképpen a fűrészbak trilógiája, *Élethelyzetek* az összefoglaló cím, szintén kiegészül a használati tárgy, a vaslemez utánzat és a ragyogóra polírozott rézlemez mellett az azonos méretű keménypapír makettal, ha szabad ezzel a fogalommal élnem a különben autentikus mű kapcsán) az anyaghasználatban, akár a legújabb munkákban (*Tanítványok, Az utolsó vacsora*), miképpen találkoztunk már vele – teszem azt – a *Budiajtók* ciklusban;

annak idején a fűrészbakok egyértelműen fölrajzolták azt a szerkezeti rendszert, amelyben szobrászunk gondolkodik, megadták az alapvető irányokat: a függőlegest, a vízszintest és az átlókat, a kompozíciók majdhogynem rigorózus következetességét: a tér elemi birtokbavételének sémáját –

ezek után aligha meglepő, hogy hamarosan szembetaláljuk magunkat az ugyan-csak eleminek számító formákkal, méghozzá a legalapvetőbbekkel: a gömbbel és a kockával, amelyek lényegében mindvégre a heriteszi formaadás kiindulópontjai ma-

radnak; kiváltképpen érdekes volt már a műterembe (műhelybe) léptemkor szembe-
találkozni a *Borsóval* (1972), illetőleg az *Ártéri erdővel* (négyes osztatú elrendezés!),
két korai munkával; az előbbi absztrakciós mozzanatát a méretválasztásban érzékel-
hetjük: a nyitott héjú zöldségben a borsószemek játéklabda méretűek, félreérthetel-
lenül a gömbforma természetbeni adottságára utalnak, míg az utóbbi egymáshoz
sűrített „bábúi” kifejezetten sugallják az együttesüket befoglaló kocka alakját, mére-
tét; a két alapvető és tökéletes geometriai térforma elégséges a minimal art fegyel-
mezett formaeszményének érvényesítéséhez: az anyaghasználat, a méretezés, a
formatalálkozások kompozíciós rendje célra törő, szigorú alkalmazásában;

Heritesz Gábor életművében alighanem a kocka futja be a legnagyobb karriert,
egészen pontosan – itt most visszakapcsolok az elbeszéléshez – ami a kockával tör-
ténik – milyen anyag lesz a kocka hordozója, mekkora lesz a kocka, milyen hatások
próbálják eltéríteni kockaságából, miféle anyag- és formatalálkozások jelenítenek
meg sajátos (tér)metszeti tulajdonságokat? egészen más az érzelmi-tudati hatása
egy korrodáló vaslemezről vagy fényesre csiszolt krómacélból megépített kockának,
netán a fából kifűrészelt kockának, illetőleg mélyen elgondolkodtatnak azok az at-
rocitások, amelyek bármiféle rombolást, torzítást eredményeznek a mértani tökéle-
tességet hordozó alapformán, amely abban az állapotban is őrzi az alak lényegét;

mindezeket a gesztusokat olvashatjuk a világ állagának, pontosabban: állagmó-
dosulásainak összefüggésében, valamiképpen minden létező, akár szerves, akár szer-
vetlen folyton változik, a tökéletes, a kifogástalanul rendezett a rendezetlenség
irányába halad (Clausius és Boltzmann törvényei, főként a termodinamika második
főtétele szellemében), ami a legnyilvánvalóbb jelzés világunk sérülékenységre, vagyis
a fizikusok általános véleménye szerint a világegyetem entrópiája növekszik: a világ-
egyetem *lejáróban* van; nem akarom azt állítani, hogy Heritesz a modern fizika sa-
játos „tragizmusára” gondol a formaröncsolásokkal, azt azonban igen, hogy érzékeli
azt az általános sérülékenységet, amely minden épít fenyeget, eltökélten jelzi ezek
kozmosz jelenlétét; másfelől alkalmanként úgy fejthetem meg egy-egy hangsúlyo-
zott forma-korrekcióját – különösen az extrémnek tetsző anyaghasználatban (amikor
– teszem azt, a rozsdás kocka sérülését odaillesztett fölfényezett krómacél darabkával
„gyógyítja”) – miszerint beavatkozása, a művész világjobbító szándékát (is) imitálja
minimális lehetőségképpen –

az elmondottakból – remélhetőleg – nem csupán az alkotói indíttatások bonta-
koznak ki, ámbar azok a legfontosabbak, talán kirajzolódik az a milió csakúgy, amely-
ben ezek az egyszerűnek tetsző, ám fölöttébb átgondolt és rafinált művek létrejönnek,
ez a közeg pedig egyáltalán nem hasonlít a hagyományosan várt szobrászműterem-
képre, netán tényleg helyénvalóbbnak tetszene műhelynek titulálnunk a lemezvágók,
forrasztópákák, sarokcsiszolók, tolómércék, vízszintezők kemény csendéletét;

vagyis odabent egy félreismerhetetlenül mesterséges együttes áll össze eszközök-
ből, anyagokból, megvalósulóban mutatkozó, vagy éppen elkészült műalkotásokból,
kilépve pedig a kertbe, nyomban a természet túlhangsúlyozott létezése ellenpontozza
a benti világot; valahogy mégis az az érzése a látogatónak, hogy ez a kettő sokkal in-

kább kiemeli, semmint tagadja egymást, mintha az alkotói gondolat, a művészi elképzelés koncipiálná a kettőt szerves egységbe, az ellentétek azonosságába, amelyben – természetesen – eredet és valamiféle végállapot tükröződik bizonyos jól kinyomozható szándéknak megfelelően –

fogalmazhatók akár úgy: a teremtés folytonosan ismétlő gesztusai szerint – mintegy hajazva az isteni kreációra, noha egyáltalán nem *ex nihilo* –

az anyag, az anyagok (fa, kő, fém, papír) jelen vannak, olyannyira, hogy heideggeri értelemben „kéznél-lévők”, ám semmi esetre sem bagatellizálhatjuk azt a bizonyos kezet, annyira sem a kezet irányító agyi tevékenységet, a teremtő szellemet, amely az adott esetekben műalkotásokként nyeri el valóságos, tárgyiasult létét, lel magának megfelelő esztétikai funkciót (hogy erről az arisztotelészi mozzanatról sem feledkezzünk meg az anyag megnyilatkozó valóságosságában), amely funkcióba beleértendő a mű mindenkori szerves beépülése az életműbe;

abba az életműbe, amelyet voltaképpen ugyanúgy történészként szemlélhetünk, akár az egyes munkákat: az egyénire, személyesre formált minimal art történészeként, ahogyan az ugyancsak minimálisnak tetsző gesztusok mindinkább művészi világképként tárják eléink, egyre hatásosabban érvelnek amellett, hogy Heritesz Gábor nemcsak eredeti arcot tudott öltetni a geometrikus szellemiség mentén, de különleges értékű művészi minőséggel volt képes fölértezni, és egészen bizonyosan nemzedéke egyik legjelentősebb alkotója akár nemzetközi mércével mérve is, pályája fő darabjai legalább nemzeti gyűjteménybe kíváncsoznak; gondolok itt mindenekelőtt *Az utolsó vacsora* szokatlan kompozíciójára, amely mintegy elorozza a festői elrendezést, voltaképpen reliefként szereli föl a hordozó üveglapra gondosan egyénített tizenkét kockáját; az egyénítésben nagy szerep jut a korrodáló vaslemez-kockák alkalmi megnyitásának, majd szolid kiegészítésének nemesebb anyagdarabkákkal (krómacél, réz), ahol az alapforma, a romlandó kocka jelzi a tanítványok esendő egyformaságát, a rések nyitottságukat a krisztusi tanok befogadására, a „korrekciók” pedig a megcsillanó reményt az eszményihez alakulásra, ők körbe „ülnek” az asztalt (nem úgy, mint az ismert festményeken, ahol szemben helyezkednek el a nézővel), a hordozó üveg pedig akár a nyilvánvaló tisztaság, átláthatóság adekvát eleme –

beszél ez az életmű (nos, igen, a sajátos heriteszi diskurzus) egyféle szellemi föl-emelkedésről a szeretet étoszba, a testvériség/testvériesség elodázhatatlan reményébe és vágyába, fölérződik belőle az örök szépség úgyszólván vallásos áhítata, a megmunkálás megföllebbezhetetlen igényessége, Heritesz művészi erkölcsének magasztossága, avagy Bergyajev szavaival: *megszabadulni a világrend nyomasztó eszméjétől* (amelyhez alighanem szükséges a kisújibányai remeteség) –

történik pedig mindez Kisújibányán, onnét hangoznak a szépen formált szavak szerte a világba, persze mindenekelőtt abba a természeti környezetbe, amelynek kvázi-áldozatul fölajánlotta azt a négy tuskóból álló együttest a kisközség bejáratánál, ám a hangzatok tovább modulálják az egész magyar plasztikai rendet, akarva-akaratlan új normákat indítványozva esztétikai szemléletben, etikai tartásban...

BORBÉLY LÁSZLÓ „Kivilágos kivradtig”

BARÁTOM, ESTI KORNÉL

*Most az álom vizébe gázolok.
A mellemig ér. Aztán egyre feljebb.
Már államat és szájamat veri.
Azonnal ellep.
(Kosztolányi Dezső: A bús férfi panaszai, 1924)*

Otcsenás Péter újra ásitott. Már harmadik órája ült a díszteremben, ahol professzorok tartottak emlékülést Kosztolányi Dezső születésének 125. évfordulója alkalmából. Az előadó éppen a költő prózamondatainak „szerkezeti zártságát és jelentésbeli nyitottságát” elemezte hosszasan és unalmasan. Otcsenás nem irodalmár volt, hanem hírlapíró. Mindig emberábrázolásra törekedett. Sorsokban gondolkozott. Az írást spirituális hivatásnak tekintette, olvasói számára megidézte azokat, akikről mesélt. Nem az elhangzottak érvényességét és igazságát vonta kétségbe, hanem a temérdek tény, érv és gondolat tartalom mögül hiányolta Kosztolányi Dezsőt.

Egyfolytában róla beszéltek, mégsem volt jelen.

Otcsenás ezt az ellentmondást úgy próbálta feloldani, hogy találomra fellapozta a magával vitt kötetet, mely *A bús férfi panaszainál* nyílt ki. Olvasni kezdte a verseket. Akkor szólította meg a hang, valahonnét a háta mögül.

„Gyere!”

Hátrafordult. Nem ült mögötte senki. Arra gondolt, hogy csak képzelődött, de a hang újra hívta: „Gyere velem!”

A következő pillanatban a barnára festett ajtó egyik szárnya résnyire kinyílt, mintha valaki be akart volna kukucskálni a díszterembe.

„Hányszor mondja még?”, tett szemrehányást a hang Péternek, akit ezzel egyidejűleg jókora ütést is ért a hátán.

Felállt és kiment a teremből.

A folyosó végén, ahová a délelőtti nap sugarai nem értek el, várt rá valaki. Otcsenás elbizonytalanodva tette fel a kérdést.

– Te vagy az, Kornél?

A ködalak ódivatú, magasra nyitott gallért, vékony-sárga nyakkendőt viselt, kezzeit zsebre dugta, hol szemtelenül, hol kihívóan nézett rá. Megismerte. Éppen úgy nézett ki, amilyennek életre álmódója, Kosztolányi Dezső megrajzolta: „Esti magas férfi volt, bajnoki termetű, látszatra erős, de belül gyöngye és puha. Álmatlan-kék szeme állandóan valami riadalmat tükrözött. Taglejtései lázasak, tétovák. Bizonytalanságában mindig hajlandó lett volna ellenkezőjét tenni annak, amit szándékozott. Hitetlen lelke zavart volt. Érzékenysége oly fokú, hogy annak előtte bármelyik pillanatban

sírva tudott volna fakadni akármin, egy rozoga gyufatartó vagy egy fáradt arc láttán, évek során azonban idegrendszerének e természetes rezzenékenységet iskolázta, megkeményítette, egész a kegyetlenségig, s mint hajtóerőt, öntudatosan belekapcsolta művészetébe. Csak érezni akart, látni. Egyetlen dolog, ami éltette s némiképp az emberek közösségéhez fűzte, ez volt, meg az, hogy félt a meghalás utolsó kötelességétől.”

– Nem szeretem, ha megvárakoztatnak – mondta Esti Kornél sértődötten Otcsenásnak, aki ezt a megjegyzést nem vonatkoztatta magára. Jól tudta, hogy ez csak szerep, Esti ezzel leplezi a viszontlátás örömét.

– Szökjünk meg innét hamar – javasolta Kornél. – Irány a New York!

Hangja nem tűrt ellentmondást, megölelte Otcsenás Pétert és kiszakította a folyosó, a falak és az épület által határolt valóságból. Időn, téren és még ki tudja hányféle dimenzió felülemelkedve repítette magát. Először a színek változtak fekete-fehérré. A mozgás felgyorsult, mint a némafilmen. A hangok mintha tölcseres gramofonon keresztül keletkeztek volna. Valahol, valaki a láthatatlanba rejtőzve zongorázott. Halkan kísért Esti Kornélt, aki verset mondott:

*New York, te kávéház, ahol oly sokszor ültem,
hadd nyissam ki az ajtód, leülni még szabad tán,
csak mint a koldusnak, aki pihen a padkán
s megnézi, mi maradt belőlem és körültem.
E nyári koraestén, hogy még mind vacsoráznak,
meginnék asztalomnál egy langyos, esti kávé
és mint hívő keresztény, elmondanék egy ávét,
múltán az ifjúságnak s múltán a régi láznak.*

Azután újra formát öltött és hozzáillő színt kapott egész Budapest, s Otcsenás Péternek nem esett nehezére megszokni a száz évvel ezelőtti hétköznapi valóságának ritmusát.

*

A tárcahősök a Nagykörút egyik legimpozánsabb épületében, az eklektikus stílusú New York Palota földszintjén található kávéházban tanyáztak. Mindannyian meg voltak győződve saját zsenialitásukról, akinek egy-egy kötete megjelent, az már jogot formált arra, hogy társai váteszként tekintsenek rá.

Lapokat olvastak, kártyáztak, telefonon keresztül diktáltak a gyorsíróknak vagy kutyanyelvre körmöltek. Időnként éjszakába nyúló vitákba bonyolódtak, melynek során megsértettek másokat vagy sértődötten átvonultak a kávéház másik felébe, hogy ott mindent előlről kezdhessenek.

Nemcsak feketét ittak, hanem „sárgát és pirosat összevissza, zöldet is, mindenféle vad szeszeket”. Rendszerint hajnalig aztán mindenki útnak indult. A hónapos szobájába vagy egy másik kávéházba esetleg borozóba, ahol hitelt remélt vagy kölcsönre számított valamelyik ivócimborától.

Esti Kornél megjelenése nem okozott különösebb feltűnést, hiszen ő az imént távozott az asztaltól. Otcsenás Pétert azonban évtizedek óta nem látták. Elárasztották kérdéseikkel. Minden apróság érdekelte őket. Mint amikor távolba szakadt hazánkfia látogat szülőföldjére.

Péter szívesen és hosszasan mesélt magáról és a megváltozott világról, melyből érkezett.

Idővel azonban szembesülnie kellett azzal, hogy lényege szerint ő ide tartozik. Kávéházi asztalnál született, mint a többiek. Lelki rokonságban van velük és terem-
tőikkel.

Mégis foglalkoztatta a kérdés, hogy melyik az igazi valója, amelyik nem is olyan régen még a díszteremben ásítózott vagy ez a mostani, amelyik baráti körben anekdotázik a jövőről.

Félrehívta Esti Kornélt, hogy halkán megkérdezze tőle:

– Barátom, Esti Kornél, kérlek, áruld el, hogy melyik az én igazi otthonom, ahol igazán önmagam vagyok?

Kornél előbb ökölbe szorított kézzel Péter vállába boksztolt, majd nevetve felszó-
lította: – Írjál!

Otcsenás viszonozni akarta az ütezt, de csak a levegőt találta el, mert Esti köd-
alakját elnyelte a nyüzsgő kávéház.

Mással akart játszani tovább mindent, mi élet és halál.

MINDENSZENTEK ÜDVÖZÍTŐ KÜSZÖBÉN

Fekete szárú cseresznye,/ Rabod lettem szép menyecske./Ne bánj vélem, mint raboddal,/ Hanem úgy, mint galamboddal./ Magas a torony teteje,/Juhaimnak nincs mezeje./Juhaimnak zöld mező kell,/ Magamnak szép szerető kell./ Akkor gyere, mikor mondom,/Csizmád sarka ne kopogjon./Réz sarkantyúd se peregjen,/Hogy az anyám fel ne keljen./

Már régen maga mögött hagyta a színház ezerszínű, csodálatos varázsvilágát, ám a darabban oly szépen elénekelt magyar nóta még mindig visszhangzott lelkében.

A szerző, Hunyady Sándor világa, Otcsenás Péter világa is volt. Otthonosan mozgott benne, talán azért, mert mindig törekedett arra, hogy egészen sajátos és csak rá érvényes viszonya legyen a hírlapírással. Olyasféle, amilyen lelki mesterének lehetett.

„Az újságíró életében legalább van egy kevés romantika. Néha szeretheti azt, amit csinál, büszke lehet rá, ha használhat, jót tehet rajta keresztül, ha tisztán és hősiesen fogja föl kötelességét. Végre ez is valami. Hasonlít kissé ahhoz a helyzethez, amikor valaki egy nagyon szép, nagyon önző, de nagyon szegény nőbe szerelmes.”

Ezt a gondolatot például egy életre felírta magának, és azokban a hálátlan napokban, amikor robotnak érezte és nem szerette munkáját, valamiféle szellemi menek-
désre lelt benne.

Az utóbbi években legfeljebb amiatt panaszkodhatott, hogy egyre kevesebbet keresett írásaival. Így viszont nem fenyegette az a vád, hogy eladta volna magát vagy tollát. Nem vált be megmondóembernek, önjáró, csökönyös tollforgató módjára szemlélődött a nagyvilágban, s ha írnivaló témára talált szenvedélyesen szállott alá a valóság mélyrétegeibe, szellemi elődei példáját követve.

Elsősorban mesterségnek és életformának tekintette a hírlapírást, nem hétköznapi munkának.

Hunyady írásai kezdettől a kedvencei közé tartoztak, vonzotta az anekdotáktól gazdag múltbéli világ, minden szereplőjével, díszletével és balsorsával együtt.

Otcsenás Pétert gyakran fogta el az érzés, hogy születésével lemaradt valamiről, megkésve jött a világra negyvennégy évvel ezelőtt.

Ma már mindenki ódivatúnak tekinti a hírlapírást. Valamiféle rátarti különbséget sejteneek mögötte.

A két különböző alkatú, de kivételes tehetségű ember, egy író és egy színésznő szerelméből született Hunyady Sándor nevének hallatán pedig csak legyintenek.

Ugyan már, azok az idők elmúltak, a korszellem nem emberi sorsokra érzékeny hírlapírókat kíván, hanem panelszerű termékeny írókezeket.

Odahaza megkereste a polcon Hunyady Sándor *Géza és Dusan* című regényét, melynek színpadi előzménye volt a *Fekete szárú cseresznye*.

Arra gondolt, hogy aki csak a drámát ismeri, annak fogalma sem lehet, milyen szépen és emberien oldja fel a regény változatban Hunyady a borszagú, duhaj, bácskai estén kibomló tragikus fordulatokkal teli, féltékenységtől túlfűtött szerelmi háromszöget.

Hunyadyt kamaszkorától kezdve drámai alkattá tették életének sorsfordulatai: tíz éves koráig színésznő édesanyja nevelte, addig nem találkozott lobbanékony természetű író édesapjával; tizenhét esztendősen öngyilkosságot kísérelt meg, melynek emlékét egy revolvergolyót élete végéig a tüdejében hordta; apja Kolozsvárra küldte, hogy fejezze be tanulmányait, ahol első este elkártyázta minden pénzét a kávéházban, majd beállt az *Újság* című laphoz hírlapírónak.

Korán kikezdett tehát a halállal, melyről *Az öngyilkosság technikája* című írásában így vallott: „Éjszaka, amikor hazamentem, és a csöndes, homályos szobában fölfutott az árnyékom, elfogott valami mélységes vágy, hogy visszaadjam magam a természet olvasztótégelyének, csináljon velem valamit, ahogy egy rozoga Fordból friss acélt csinált a gyár.”

Együtt élt a halál gondolatával, megszólította, szelídítette, felháborította, keccedett vele. Életmódja, kevés alvás, sok izgalom, temérdek munka, állandó szivarfüst korai búcsúra kárhoztatta.

Ilyen gondolatok után nem meglepő, hogy Otcsenás Péter álmában Hunyady Sándornál járt, a Royal Szállóban, a harmincas években.

Tizenkettő óra után érkezett, megmondták neki, hogy hamarabb ne is próbálkozzon, mert úgysem tudja álmából felkelteni az író.

Azelőtt sohase járt nála, mindig valamelyik kávéházban vagy színházban kért tőle nyilatkozatot, melyet tintaceruzával lejegyzett noteszébe, majd rögvest telefonon bediktált a szerkesztőség gépiró kisasszonyának, hogy a másnap megjelenő lapban olvasható legyen a népszerű író véleménye új darabjának premierjéről.

A portás megmondta Otcsenásnak, hogy hányas szobában találja fenn a harmadik emeleten, egészen hátul, a folyosó végén.

Azt beszéltek, saját lakása sohasem volt, ahogyan felesége sem. Mindig szállodákban élt vagy vendégségben lakott. Az ismerősei „Sándorkának hívták”. Márpedig neki szegről-végről mindenki ismerőse lett, amerre életében megfordult. Mint afféle ősbóhémnak, sokan keresték a társaságát. Kedvesen bánt vele a szállodai személyzet, a borbély, a fürdősz, a trafikos, a telefonos. De ugyanez volt helyzet a vendéglőkben és a kiskocsmákban, a lóversenytéren vagy a vöröslámpás házakban. Mindenütt vendégnek tekintették. Mindenkihez kötődött, de valójában senkihez sem.

– Megtisztelő, hogy engem választanál mesterednek – mondta derűsen Otcsenás Péternek –, de hidd el, nem én vagyok az. Beszélgetéseink során megkedveltelek és megszerettelek, talán mondhatnám úgyis: eljött a fiú, akire vártam, hiszen nekem folytatás nélkül múlik el az életem, nincs utódom, aki viselje egyéni jegyem; nincsen senki, akinek a tekintetén keresztül tovább szemlélődhetnék az emberek között. Rokonságom vagy velem, az szent igaz, de én annál nem tehetek többet, mint hogy megszólítom a benned nyugvó mestered hangját. Ha írtam, cselekedtem, mondtam, gondoltam olyasmit, ami megérinted téged, akkor az azért lehetett, mert felébredt benned valaki. Az én érdemem legfeljebb annyi, hogy kézen fogtalak, de önmagad lámpását saját magad gyújtottad meg. Nem szabad utánam jönnöd, egyéni önfénytől ragyogó utad van. Benned már eléggé erős szomjúság van az igazságra, tűzként lobog benned a sorsoddal való szembesülésed, megérettél a mesteri szóra. Ha mégis úgy érzed, hallgat benned, az azért van, mert nincs bátorságod elég szélesre tárni magadban az ablakot, hiába ragyog odakint a nap.

Otcsenás Péter álma ennél a gondolatnál megszakadt, először ébredt napfényes reggelre a héten, mindenszentek üdvöztető küszöbén.

KÖDLOVAGOK ÉJSZAKÁJA

Álmában Otcsenás Péter csodálkozva forgatta ujjai között a dohos szagú megsárgult borítékot. Egy könyvkiadó, az Erdélyi Szépmíves Céh küldött neki a meghívót, melyben tudatták vele, hogy Szilveszterkor vacsorára várják, de hogy hová, azt nem írták meg. Csak annyit közöltek, hogy kora este gépkocsit küldenek érte. Valaki a bolondját járatja velem, gondolta Otcsenás, mialatt készülődött. Rövidesen különös hangra figyelt fel. Olyasféle tülkölés törte meg az utca csöndjét, amelyet a régimódi gépkocsik hallattak. Muzeális jármű várakozott a ház előtt. A sapkás sofőr halkán köszönt, udvariasan meghajolt és kinyitotta előtte a hátsó ajtót. Otcsenás orrát szivar illat csapta meg.

– Szállj be gyorsan, öcsém, mert máris jégveremben érzem magam! – szólt rá Hunyady Sándor író akit Otcsenás egyik példaképének tekintett. Elindultak.

– Talán Sándor bátyámékhoz megyünk? – kérdezte Otcsenás.

– Hotelbe Szilveszterkor? Isten őrizz! Tele van az ilyenkor mindenféle úri bugrisokkal. A barátom születésnapjára vagyunk meghívva.

Otcsenás zavarban volt, sehogy sem jutott eszébe, kiről lehet szó. Hunyady mintha olvasni tudna a fiatalember gondolataiban, megkérdezte: – Mondd csak fiam, te melyik középiskolába jártál?

Alighogy ezt megkérdezte, Otcsenás Péter máris visszaemlékezett arra, hogy Magyarországon elsőként a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban állítottak emléket Kuncz Aladárnak. Éppen abban az évben, amikor Péter érettségizett. Keller Gyula az iskola kiváló történelem-földrajz szakos tanára, majd húsz esztendőn át szeretett igazgató-helyettese határozta el, hogy összegyűjti az iskolában még fellelhető anyagokat, adatokat a *Fekete kolostor* című regény szerzőjéről. Azt szerette volna, ha legalább Kuncz Aladár egykori munkahelyén – melyet régen VI. kerületi főgimnáziumnak hívtak – tovább él elevenen az író emléke. Ezért kezdeményezte, hogy az iskolai lépcsőházában legyen Kuncz Aladárnak emléktáblája.

Hunyady Sándor szívarral kínálta a fiatalembert, majd elmesélte, hogy amikor Kuncz Aladár 1923 nyarán Budapestről visszatért Kolozsvárra, „sovány volt, mint a vándormadár, amely hosszú, kínos út után száll vissza igazi fészkebe” és elvállalta az *Ellenzék* irodalmi mellékletének, illetve a havonta megjelenő *Erdélyi Helikonnak* a szerkesztését.

– Sokáig nem értettem, miért nem képes kifutni a formáját – töprengett hangosan Hunyady Sándor. – Miért menekül olyan másodrendű foglalkozásba, hogy rossz kéziratok stílushibáit javítja, mint szerkesztő? Életének titkos, fájdalmas öt esztendeje tett vele valamit, ami meggátolta a hozzá méltó munkában. Magába zárkózott, alig beszélt azokról az évekről, melyeket 1914 és 1919 között eltöltött Noirmoutier, majd Ile d’Yeu internáló táboraiiban. Az első világháború kitörésekor egy breton faluban nyaralt és mivel magyar állampolgár volt, egészen a világháború végéig nem engedték hazatérni. Csak a *Fekete kolostor* megjelenése után derült ki, mi mindenben ment keresztül. Láthatott maga körül mindenféle járványt, vérhast, tifuszt, undorító szenvedélyek démonainak megnyilatkozásait. Évekig közösen béreltünk szobát. Valamelyik éjjel, mielőtt elaludtunk volna, gyöngé kaparászást hallottunk az egyik sarokból. Barátom meggyújtotta a villanyt. Felült az ágyban, és hallottam fojtott hangját: „Egér!” „És ha az? Félsz az egértől?” „A fogság! Megundorodtam tőle.” Teljes iszonyat látszott az arcán, tekintetét pedig néhány pillanatra áthatotta az örület.

Nemcsak Budapestről kerültek egyre távolabb a taxi utasai, hanem a jelentől is. Mikor Otcsenás Péter kinézett az ablakon, csodálkozva vette észre, hogy éppen Kolozsvár főterét hagyják maguk mögött, Mátyás király lovasszobra körül konflisok álltak, a kocsisok éppen takarót tettek a lovakra. Ezután Párizs következett: a Gare de l’Estől a Quartier Latinbe vitte őket a taxi, a fényözönbe fürdő kávéházak és vendéglők dugig voltak reménytelen művészlelkekkel, az egyik sarkon közönségesen ki-

festett nők vártak kuncsaftjaikra. Hunyady Sándor cinkosan oldalba bökte könyökével Otcsenást. A következő kanyarban egészen másik világ fogadta őket: egy tengerparti breton falu piacán fáklyás népünnepség zajlott, fazékjátékok, lepény-evést s egyéb mutatványokat iktattak a műsorba, amelyet a jókedvű fürdővendégek és a helybeliek derűltséggel néztek végig. Otcsenás Péter a taxiból még visszaintegetett egy breton parasztlánynak, ám rögvést feltűnt előttük egy szigeten a Noirmoutier. Úgy tudni, hogy Noirmoutier Szent Filibert alapítása volt a középkor legelejéről. Azóta különböző átalakításokon ment át a vár, amelynek francia neve fekete kolostort jelent. Oda voltak bezárva Kuncz Aladár és társai.

Erre az álombeli Szilveszter éjszakára azonban a képzelet megváltoztatott mindent. A valaha mocskos nagyterem ezen az éjjelen vetekedett a legelőkelőbb francia hotelek dísztermének pompájával és fényűzésével. A pincérek kiváló italokat és ételeket szolgáltak fel a vendégeknek, akikben Otcsenás Péter egymás után ismerte fel kedves novellistáit, a ködlovagokat. Együtt voltak mind: Ambrus Zoltán, Krúdy Gyula, Lovik Károly, a Cholnoky-testvérek, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső és még sokan mások. Az asztalfőn szmokingban pedig maga az ünnepelt, akinek éppen Ady Endre nyújtotta át *Nem nagy dolog* című versének kéziratát. Otcsenás Péter csak addig volt megilletődve, míg Hunyady Sándor a kezébe nem adott egy pohár pezsgőt, azután már minden ment, mint a karikacsapás. Kuncz Aladár volt a legközvetlenebb a novellisták közül.

– Messziről jönnek az urak? – kérdezte.

– A Kölcsey Ferenc Gimnáziumból – felelte Otcsenás, mire Kuncz Aladár megölelte és leültette maga mellé, hogy alaposan kikérdezze. A másik oldalán Hunyady Sándor foglalt helyet, aki újabb szivarra gyújtva azt füllentette Krúdy Gyulának, hogy sokkal hamarabb ideértek volna, de útközben mindenképpen meg kellett állni egy kis időre a Montmartre egyik mulatójában, hogy legyen témája a fiatalembernek a következő tárcához. Mire Krúdy megértően bólintott, mint aki pontosan tudja, miféle előzményei vannak az ihletnek.

REMÉNY A BOLDOGULÁSRA

Otcsenás Péter az utóbbi hetekben egyik példaképének, Ambrus Zoltánnak a novelláit olvasta. Készült a nagy találkozásra. Úgy hitte, hogy jeles napokon, például az évfordulókon, az idősíkok egybeolvadnak néhány pillanatra, s szabadon járhat-kelhet az időben és a térben az, aki kellőképpen felkészült erre. A múlt kapui álmában tárultak ki előtte, maga sem emlékezett már rá, pontosan mikor és hogyan lépte át a lét és nemlét küszöbét, egyszer csak tudatosult benne, hogy a Nemzeti Színház folyosóján álldogál, egészen pontosan az igazgató irodája előtt. Nem napjainkban történt, hanem az elmúlt évszázad húszas éveinek elején, nem sokkal az utolsó magyar király, IV. Károly sikertelen visszatérési kísérlete után. Azokban az években Ambrus Zoltán író vezette teátrumot.

Ambrus Zoltán szegény vidéki fiúként indult. Apja, aki valamikor negyvennyolcas honvéd volt, vasúti tisztviselőként hányódott városról városra. Zoltán fia történetesen Debrecenben született, és csak hallomásból tudta, hogy a család székely származású. Iskoláit különböző helyeken járta, majd amikor korán árvaságra jutott, neki kellett eltartania a családot. Miután leérettségizett, Budapesten beiratkozott a jogi karra, és sikerült tisztviselőként elhelyezkednie a Földhitelintézetnél. Talán véletlen, vagy sokkal inkább Isten szempillantása lehetett az, hogy ennek a banknak az igazgatója Arany László volt. Ő fedezte fel a fiatal banktisztviselő Ambrus Zoltánban a tehetséget, bemutatta különböző szerkesztőknek, gondoskodott megfelelő megélhetéséről, és lehetővé tette, hogy Párizsba menjen tanulni, ne jogot, hanem irodalomelméletet, esztétikát, filozófiát, kultúrtörténetet a Collège de France-ban és a Sorbonne-on. Amikor Ambrus Zoltán 1885-ben, huszonnégy éves korában hazatért Párizsból, a magyar irodalom megújítását céljukként zászlójukra tűző fiatal írók azt hitték, ő lesz a szellemi vezérük. Ignótus, Kiss József, Bródy Sándor és Gárdonyi Géza egyaránt mértékadónak tekintette. Vezérség helyett azonban tekintély lett az osztályrésze.

Évekbe telt, mire Otcsenás Péter mindent elolvasott Ambrus Zoltántól, mert szüntelenül égett a vágytól, hogy egyszer maga is ködlovaggá váljon, olyasféle művészalkattá, aki szerkesztőségek, színházak és vendéglők között vándorolva éli mindennapjait. Nagyon szerette a *Midás király* című regényt, melynek főhőse, Bíró Jenő, az alulról jött, művészi céljaiért elszánt harcot vívó festő mindent elér: hírnevet, dicsőséget és főleg gazdagságot, csak éppen a boldogságot és az önbecsülést nem. Sikerei közt elvész a sikerek értelme, a dicsőségben elvész az eszmény. A szerelem pedig idillel kezdődik és tragédiával zárul. Az irigyelt művész öngyilkos lesz. Pszichológiai regény, és a XIX. század végső negyedének hazai társadalomkritikája.

Ambrus Zoltán felesége fiatalon belehalt első szülésébe. Magánéletét sokáig kitöltötte az árván született kislány nevelése, és csak hosszú évek múltán talált újra boldogságot egy bácskai színésznő szerelmében, akit feleségül is vett. A kiegyensúlyozott magánélete következtében alkotókedve is visszatért. Ambrus mindenekelőtt novellista, tárcaíró, kritikus és szerkesztő volt. Dramaturgiai felkészültsége folytán lett 1917-ben a Nemzeti Színház igazgatója. Nagyon színvonalas műsorpolitikát valósított meg, apolitikusságra törekedett mindenkor.

Szivarral kínálta Otcsenás Pétert az igazgatói irodájában, olyan figyelmesen bánt vele, mintha már régóta és alaposan ismernék egymást. Fél évvel korábban történt, hogy a hírlapíró elküldte két drámáját, így az elkövetkezendő percekől sokat várt.

– Érdekesnek és szépnek találom a darabjait, különösen a Balkezeseket, melynek főhőse a fiát karácsonykor elhagyó édesanya – kezdte mondanivalóját halkán az igazgató. – Kétségtelen, hogy van magában elegendő tehetség a színművek írása iránt, remekül tud például párbeszédet írni. Ez nem lep meg, hiszen mielőtt ezt a két munkáját olvastam volna, már átfutottam néhány tárcanovelláját, melyekre szintén jellemző a drámai mondanivaló, a megoldatlan sorsú kisemberek iránti rokonszenv. Sajnos azonban egyelőre nem mondhatok többet ennél – Ambrus ekkor néhány má-

sodpercre elhallgatott, mintha keresné a megfelelő szavakat gondolataihoz, majd így folytatta: – Tudom, mennyit segítene jelenlegi helyzetén egy ösztöndíj vagy hasonló egzisztenciális támogatás, de sajnos az én napjaim meg vannak számlálva e falak között. Csak idő kérdése, mikor kapom meg a felmondólevelemet. Ártanék önnek azzal, ha magam mellé venném. Nem szeretném, ha olyasféle vesszőfutás részese lenne, melynek eredetéről nem tehet.

Erről nem beszéltek többet. Az igazgató kíváncsi volt Otcsenás Péter további elképzeléseire az írói munkát illetően. Tetszettek neki a tervei és alkotómunkára ösztönözte, mert mint mondotta, a bizonytalan időkben kizárólag az írás jelenthet reményt a túlélésre és a boldogulásra.

A JÓ PALÓC LELKE

A fehér abroszt már több borfolt is csúfitotta, a kócos fejek felett szürkés füst lebegett, egy hamutál az imént törött el a padló kövén. Nem Otcsenás Péter tehetett róla, hanem egy szüntelenül önreflektáló fiatalember. Ugyanolyan íróféle volt, mint a többi, aki az asztalnál ült. Önjelölt esszéisták, életidegen szürreálok, „slapajitisztól” kiütéses bölcsészek, önigazolást kereső szerkesztőfélek, vékonyka életművüket kapcsolati tőkével hízaló álalkotók. Hírlapíró hősünket leszámítva valóságérzet hiányban szenvedtek mindannyian. Nem akarták megismerni az életet, és azt sem akarták, hogy az élet ismerje meg őket. Semmi másra nem vágytak azon kívül, hogy egymás szövegei által megtermékenyüljenek.

Otcsenás Péter idővel belátta, hiábavaló minden. Képtelen meggyőzni őket arról, hogy a kortárs széppróza életképtelen a saját hagyománya nélkül. Mégiscsak tarthatatlan az, hogy a folyóiratok hemzseghetnek az értelmezhetetlen írásoktól és még csak kísérlet sem történik a bennünket körülölelő élet hiteles ábrázolására, nincsenek történetek, nincsenek hús-vér karakterek, nincsenek képek, nincsenek leírások, nincsenek párbeszéddek... Posztmodern vendégsszövegeket másolgatnak innen-onnan, hogy a kánonteremtők kedvében járjanak. Így nem is csoda, ha az olvasók elfordulnak a kortársaktól, akik jobbára saját maguknak írogatnak vagy kritikusaiknak.

Otcsenás Péter nem tudott mit kezdeni az olyan érvekkel, hogy „a valóság ábrázolását a mai esztétika nem tekinti a prózaírók feladatának”, mert ő nem az esztétáknak akart a kedvében járni. Azt szerette volna elérni, hogy rövidebb-hosszabb műveit minél többen megismerjék. Ezért is írt tárcanovellákat, ami miatt sokan megmosolyogták. Ezt a műfajt a modernkedők leírták, a sajtótörténet olyan értékeivel együtt, mint az életkép, a karc, a karcolat, a rajz, az intermezzo, a közjáték, az adoma, az anekdota vagy az aforizma.

Mikor intett a pincérnek, hogy kifizesse a számláját, valamelyik „slapaj” azt találta mondani neki: – Ezek felett eljárt az idő, Péter... Az a te nagy bajod, hogy rosszkor születél, Mikszáth Kálmán idejében kellett volna meglátnod a napvilágot...

Álmában a Józsefváros utcáit járta, egy száz évvel korábbi májusi napon. A Reviczky tér 1. számú házába igyekezett. Már messziről hallotta a verkli pergő hangját, az újra és újra ismétlődő dallam oldotta benne a feszültséget. Még volt tíz perc hátra. Szemügyre vette a keménykalapos verklit, akit rövidnadrágos gyerekek és kék szalagos cselédek vettek körül. Nemrég állt el az eső, a macskakövek még nem száradtak fel. A téren található étterem előtt söröskocsi várakozott, a pincér fiú vödörből itatta a két muraközi lovat. Az egyik sarkon férfi szabóüzlet volt. Otcsenás ráérősen odaballagott a kirakathoz, hogy ellenőrizze ruházatát. Nemrégiben vásárolt új nyári nadrágot, zakót és szalmakalapot. A téren álló órára pillantott, majd belépett a ház kapuján.

Az emeleti lakásban a szakácsnő nyitott ajtót. Otcsenás udvariasan bemutatkozott és közölte, hogy a képviselő úr várja őt.

– A dolgozószobában van – mondta a szakácsnő, miközben kezeit a kötényébe törülgette és még azt is hozzátette: – Eléggé fáradt, morcos, ne tartsa fel sokáig, ha jót akar.

Mikszáth Kálmán az ablaknál állt hátratett kézzel és nyugtalanul fürkésző, újdonságra éhes tekintetével a teret tanulmányozta. Mikor meghallotta a kopogást megfordult. Tásкас gombszemeit a megilletődött Otcsenás Péterre szegezte.

– Jó napot kívánok, képviselő úr! – üdvözölte a hatvanhárom éves pocakos férfit, aki ezt nyilván mulatságosnak találta, mert elmosolyodott és legyintett.

– Hagyd el az ilyesmit, fiam! – mondta köszönés helyett. – Ha jól értesültem, te nem a politikushoz jöttél. Hoztál magaddal írásokat?

Otcsenás négyrét hajtott kéziratokat vett elő zakója belső zsebéből és átnyújtotta. A házigazda helyet foglalt hatalmas íróasztala mögött. „Talán Tisza miniszterelnöknek sincs ekkora asztala”, fordult meg Otcsenás fejében a gondolat, majd leült az egyik bőrfotelbe. Mikszáth Kálmán meggyújtott egy szivart és kényelmesen hátradőlt párnázott székében. Figyelmét a kézirat tartalmára összpontosította, időnként kékes füstkarikákat fújt maga köré. Mialatt olvasott, vendége körülnézett a szobában. A könyvszekrények roskadásig tele voltak olvasnivalóval, a falakon festmények, többségükben vadászjeleneteket ábrázoltak, néhány oklevél, a sarokban vaskályha, a padlón kopott perzsaszőnyegek. „Méltó otthon egy írófejedelemnek”, gondolta Otcsenás. Mikszáth az elolvasott papírokat egymás után tette az íróasztalon felgyülemlett kézírathalmaz tetejére. Mikor mindegyik novellának a végére ért, felállt helyéről, tűnődve odasétált az Otcsenással szemközti bőrfotelbe és leült. Lábát keresztbe vetette.

– Mond csak, tudsz te tarokkot játszani? – kérdezte.

– Nem tudok.

– Na, azt egyből gondoltam, és más kártyajátékot se ismersz?

– Régen jártam ferblizni, de állandó vesztes voltam, abbahagytam.

– Érdekes. Csak onnét gondoltam, hogy nem hazardírozol az írásaidban. Jó érzéked van az anekdotához, szeretsz mesélni, de nem veszel el a mondanivaló áradataiban, betartod a novella feszes és zárt kereteit. Van benned igazságszeretet és

lényeglátás, érdeklődés a sorsfordulatok okai iránt. Kicsit sokat töprengenek az alakjaid, de az nem baj. A magyar nem dialogizáló, hanem monologizáló fajta. Nálunk már egészen ősidők óta becsülik azt az embert, aki anekdotákat képes mesélni. Arany és Jókai is mélyen merítették a magyar anekdotázó hajlamból. Amit elmesélnél, mindig azt foglald írásba. Vannak írók, akik a szemükkel írnak, látják a leírt jelenetet. Vannak, akik a fülükkel, melyben előcseng a teljesítendő ritmus. Én szájjal írok, az élőszóbeli elbeszélés közvetlenségével. Vannak ihletett perceim, amikor érzem, hogy egy fejjel magasabb vagyok a többi embernél, amikor meglep egy-egy büszke, merész gondolat, olyankor kiemelkedem a környezetből, ahol mozgok. Korunk íróival az a bajom, hogy nem közelednek annyira az élethez, mint kellene. Az elbeszélő és a színi irodalom most már a hétköznapi életből meríti tárgyait, de még nem egészen. A hírlapírói riport az egyetlen, mely a maga eredeti természetességében folyik. Legközvetlenebb rajzolata a valóságnak, s azonfelül szabad és független a szabályoktól. Sajnos nincsen már lapom, ahol magam köré toborozhatnék olyan fiatalokat, akikben van elég bátorság beletekinteni a valóság örvényébe. Ábrázolni az életet minden örömeivel és nyomorúságával, de művészi módon, ez lenne az igazi irodalom, fiam – sóhajtott Mikszáth és felállt a fotelból. Úgy viselkedett, mint akit mondanivalója túlzottan lázba hozott. Járkálni kezdett a szobában, majd hirtelen megállt és Otcsenásra nézett. – Írjál még nyolc-tíz hasonló novellát, abból már összeállna egy kötetre való. Én hamarosan elutazom Máramaroszigetre, keress fel ismét, ha elkészültél a munkáddal!

Mikszáth elhallgatott, mondanivalója végére ért. Kezet nyújtott Otcsenásnak.

*

A hírlapíró későn ébredt fel. Délelőtt nehezen ment neki a munka. Írás helyett megnézte a televízióban *A fekete város* című regényből készült tévéfilmet. Ez volt Mikszáth Kálmán utolsó munkája, 1911-es megjelenését már nem érte meg. Néhány nappal Máramaroszigetről való visszatérése után, 1910. május 28-án hunyt el a Józsefvárosban.

A JELÖLETLEN SÍR

Otcsenás Péter az utóbbi napokban Csáth Géza novelláit olvasta újra. Egyik este az *Ópium* című novella olvasásakor tört rá az álom éppen ennél a gondolatsornál: „Az arcunk a tükörben merev, idomtalan színfoltokban jelenik meg, amelyeknek nyilvánvalóan semmi köze hozzánk. Vonatok érkeznek a pályaházakban, az utcákon emberek, kocsik, lovak sietnek, mindez csodálatos, szenvedést okozó, de egyszersmind érthetetlen és furcsa, úgyhogy azt a meggyőződést kelti föl, hogy a dolgoknak ebben a formájában nincs semmi oka és célja. El kell tehát menekülni valahová, ahol azok egyszerűekké és könnyen megfejthetőkké válnak. A gyönyör eltünteti a körvonalakat és az értelmetlenségeket. Kihelyez bennünket a tér béklyóiból, és az idő zakatoló másodperc óráját megállítva, langyos hullámokon emel bennünket a lét magasságaiba. Pillanatokig időzni itt és remegni, hogy percek múlva végképp visszaessünk oda, ahonnan elindultunk – valóban nyomorúság. Pedig legtöbbször meglegszenek ezzel

a néhány alamizsna pillanattal. Mit tehetnek. Nincs bátorságuk és erejük, hogy magukra vegyék a nagyszerű, az örökkévalóságba lendítő hosszú gyönyör kockázatát. Pedig a kockázat olcsó, nevetségesen kicsiny. Mert igaz: a gyilkos nappal, a kaján dörmögő világosság tíz órai nehezen múlnak, de az este és az éjszaka tizennégy órájában a csodálatos, titokzatos és idő nélkül való öröklét egy darabját kapjuk.”

Álom és ébrenlét határmezsgyéjén egy régi ismerős várt rá dolgozószobájában, zsebre dugott kézzel álldogált a könyvszekrény előtt és a köteteket tanulmányozta. Esti Kornél volt az, régóta nem találkoztak, mert álmaik különböző tájakra repítették őket, ám most ugyanahhoz a keresztúthoz érkeztek.

– Velem kell jönnöd – mondta Kornél, – elviszlek valakihez, akivel találkozásotok sorsszerű és elkerülhetetlen.

Otcsenás Péternek még arra sem jutott ideje, hogy igent mondjon, máris átalakult körülötte a tér és az idő. Baljós hangulatú, kihalt, homályos kórházi folyosón haladtak gyors léptekkel, fejbiccentéssel köszöntek a velük szembe jövő fáradt arcú nővéreknek. Esti Kornél nem először járt itt, tudta jól, hogy melyik kórteremben fekszik az, akihez ennyire sürgősen igyekezniük kell. Mielőtt kinyitotta a kórterem ajtaját, arra kérte Pétert: – Nem kell iránta részvétet mutatnod, mert azt utálja a legjobban. A múltkor engem is elzavart, amikor meglátta az arcomon, hogy mennyire sajnálom. Leírhatatlanul sokat szenvedett. Vértanú testén nem volt egyetlen fillérnyi helyecske sem, melyet föl ne tépett volna az oltótű. Tályogok keletkeztek rajta, és szíjjakkal kötötte át lábát, hogy valahogy vánszorogni tudjon. Így dolgozott évekig...Na menj, Otcsenás! Téged szeret legjobban közülünk.

A kórterem ajtaja nyikorogva nyílt ki. Mindössze egyetlen ágy volt benne, középre tették, nem túl közel az ablakhoz. Odakint még sötétség volt, de a madarak már rákezdték tavaszi énekükre, a gondosan bezárt ablakon keresztül is jól kivehető volt, miként üdvözlik az életet derűsen csicseregve.

– Szervusz Otcsenás! – köszönt halkán az ágyban fekvő vastag bajuszos, dús szemöldökű fiatalember, akiben Péter azonnal ráismert Brenner Józsefre. Az ágy melletti asztalkán égő gyertya táncoló fénye lidérces fényt adott a beteg arcának. Odalépett az ágyhoz és megfogta a fiatalember kezét. Hideg volt, mint a lámpavas.

– Mit tehetek érted, varázsló? – azért hívta így, mert nagyon szerette Brenner novellái közül *A varázsló kertjét* és *A varázsló halálát*.

– Beszélj hozzám, Péter! – kérte Brenner. – Mondj nekem valamit, mielőtt meghalok. Te sokkal közelebb állsz Istenhez, mint én, holott én mindjárt a színe elé kerülök. Félek, Otcsenás! Meggyónni sem tudom a bűneimet, annyi van, el fog kárhozni a lelkem.

Otcsenás Péter nehezen küzdött meg érzéseivel, különösképpen azzal, hogy ne mutasson részvétet Brenner iránt, hiszen belátta Esti Kornél igazát. Semmi szükség arra, hogy barátjuk még mélyebbre merüljön önmaga sajnálatában, ugyanakkor nem kaphat emberi felmentést azokra a borzalmas vétkekre, melyeket elkövetett környezete ellen. A hírlapíró beszélni kezdett, de olyan higgadt és józan nyugalommal, mint akibe beleköltözött egy mester lelke.

– A lelked sohasem bűnös. Nem látod át a teljes igazságot, csak néhány felvonását ismered létednek. Bíz rá az igazságot Istenre, aki elrejtőzött a te lelkedben is. Ő tudja az igazságot, és orvosolni fog, nem büntetni. Jó kezekbe kerülsz, meglásd.

Otcsenás Péter érezte, hogy valaki a vállára teszi a kezét. Észre sem vette, hogy időközben Esti Kornél belépett a kórterembe: – Gyere! – kérte. – Hadd pihenjen.

Némán mentek a folyosón, majd Esti Kornél szólalt meg elsőként: – A diagnózis: psychosisexintoxicatiammorphinismus. Semmifajta kezelés nem segít rajta. Az öccsének még a temetési számlák láttán sem hitte el, hogy meghalt a felesége, akivel Jóska három revolvergolyóval végzett, majd nagy adag morfiumot vett be, felvágta ereit, hogy ő is meghaljon. Az öngyilkosság nem sikerült neki, egy szerb katonaorvos rögtön gyomormosást végzett rajta, bekötözte sebeit, és ide szállították. Állandóan azt emlegeti, hogy öngyilkos lesz.

Otcsenás Péter abban a bizonyos álombéli pillanatban még akart volna mondani valami olyasfélét, hogy senkit sem lehet önmagától megvédeni, de nem akarta Esti Kornél szomorúságát fokozni.

Megérezték, hogy barátjuk sorsa nem szöhető tovább, csak azt nem tudták még, hogy mit írnak be a halotti bizonyítványba, melyet nemsokára kiállítanak a Szabadkai Önkormányzat Anyakönyvi Hivatalában.

Özvegy Brenner József 1919. szeptember 11-én délután 6 órakor halt meg, 32 évesen. Foglalkozása: orvos. Lakcíme: Szabadka I kör 84. Házastársa: néhai Jónás Olga. Szülei: néhai Brenner József és néhai Decsy Etelka. Az elhalálozás helye: Szabadka tölgyfási erdő között. A halál oka: önmérgezés.

A Csáth Géza néven ismertté vált novellista ma jelöletlen sírban nyugszik Szabadkán.

BÚCSÚ MÓRICZ ZSIGMONDTÓL

Álmában kivilágos kivraddig kóborolt Leányfalun, míg a felkelő nap megtisztító fényei elvezették az író hajlékához. Regények, novellák, drámák emlékezetét, szépírói intuíciók varázsát hurcolta lelkében és tengernyi megválaszolatlan kérdést. Kinyílt előtte a tér és az idő. A munka és a tisztesség otthonainak konyhai falinaptárain 1942. szeptember 4-ét jegyezték.

Otcsenás Péternek mérhetetlen csalódást okozott a hír, hogy még álmában is elkésett és valószínűleg mindörökre lemaradt a személyes találkozásról. A szomszédban tevékenykedő kötényes kertésztlő tudta meg, hogy az elbeszélőkirályt augusztus végén agyvérzés érte, és a Korányi klinikán fekszik bénán.

– Azt beszélik – kezdte mesélni a kertész –, hogy amikor telefonon tudtára adták kis unokája születésének hírért, a meghatottság annyira elborította, nem tudott válaszolni, kiejtette kezéből a kagylót, elszédült.

A hírlapíró megköszönte a tájékoztatást és orrát lógatva már hátat fordított a gyümölcsfákkal teli kertnek, mikor emberi fül számára alig kivehető suttogást hallott.

– Várj még!

Ösztönei felbátorították, hogy újból lenyomja a kapu kilincsét, mely immáron akadály nélkül engedelmeskedett akaratának. Egyből megtalálta a könyvtárszobát, ahová benyitva, megrökönyödve vette tudomásul, hogy az ősz Móricz Zsigmond ül vele szemben, hóféhér ingben és nadrágban.

– Szervusz, fiam! – köszöntötte az író Otcsenást, aki libabőrös lett a látványtól és megmukkanni sem tudott – Nincs mitől tartanod, még itt vagyok, mielőtt továbbmennék bevonzotalak magamhoz, mert meghallottam a kívánságod, hogy találkoznál velem.

Móricz Zsigmond intett a hírlapírónak, hogy foglaljon helyet az egyik tonettszéken.

– Tudod, Péter én azzal töltöttem egész életemet, hogy a drámát kutattam az emberi lélekben. Nem mintha gyönyörködnék ebben, hanem azért, mert nem tudják, hogy a természetén egészen addig uralkodni lehetetlen, míg be nem látják: minden pokoljárásnak kell, hogy legyen hozadéka. Aki erre rátalál, az nem élt hiába: kifényesedik. Megtudja, mire ment ki a játék. Hogy mi értelme a szenvedéseinek. Ahonnét most rátekintek magamra, onnét úgy látom, hogy egy-egy regényt éppolyan szenvedésteli jól befejezni, mint egy életet. Nekem már csak ez van hátra, ezt tudnod kell. Utoljára jöttem vissza ebbe a házba, mely oly sok időn volt alkotóműhelyem, otthonom és szentélyem egyszerre. Minden búcsúnk egy találkozás kezdete, és minden találkozásunk egy búcsú kezdete, minden halállal vége van egy-egy világnak, és egyben egy új világ kezdődik.

Móricz Zsigmond elhallgatott, megfáradt tekintetével a kert egyik fájára pillantott, mátyásmadár röppent a napsütötte égbe. Megnyalta a szája szélét és krákogni kezdett, mire Otcsenás Péter felajánlotta az írónak, hogy kimegy a konyhába egy pohár vízért. Móricz Zsigmond némán bólintott, valamin újra eltűnődhetett, mert elmosolyodott és ez volt az utolsó eleven kép, melyet Péter emlékezetébe zárhatott az íróról, mert mikor visszament a könyvtárszobába, már nem találta ott. Továbbment.

SZAUER ÁGOSTON

Cabernet sauvignon

A bor még pincemélyhideg.
Így alkonytájban felragyog.
A benne rejlő mély színek
egymásra rétegzett napok.

Eső után

A hold a nedves lomb mögött
lelassul, hosszan meglapul.
Most moccan. Fent egy ág törött.
Pár csepp a kerti padra hull.

Lég

Huzat van. Mennyi átlátszó dolog
száll: sóhaj, illat, szellemek –
az ablakzugban fény mozog,
még fodrozódik, s ellebeg.

Nyárfák

Pár centi még, s egy szorgos ág
elérhet holdat és eget –
ezer levél, a szín, fonák
vibrálva ujjong, integet.

KISS GY. CSABA

Így kezdődött 1990

(E M L É K E Z É S E K)

Elmúlt egy év, kezdődik egy másik, valahogy nem tűnt föl 1989 és 1990 fordulóján. Pedig évet búcsúztattunk Szilveszterkor, Új esztendőt köszöntöttünk. Még a romániai események hatása alatt voltunk. Ahogy ítélik a Ceaușescu-házaspár fölött, s lelövik őket mint két kutyát. A Süddeutsche Zeitungnak adott interjújában (1990. január 11.) váltig állítja Mircea Dinescu, a költő (a bukaresti forradalom meghatározó alakja), hogy elkerülhetetlen volt a diktátor és feleségének azonnali kivégzése. Január másodikán véletlenül hétfő, már elnökségi ülés. És előttünk a választások. Számadás lesz, gondolom, mindarról, amit eddig mondtunk és tettünk. Milyen lesz ez a Magyarország választások után? Nincs idő töprengeni rajta. Napi teendők vannak. Például esetemben a Békéscsabán és Gyulán tartandó két előadás időpontjának rögzítése, a Liberális Műhely (a II. Országos Gyűlésen olvastam föl róla nyilatkozatot) nemzetközi tanácskozásának megszervezése, a júniusi krakkói Közép-Európa konferencia magyarországi folytatásának a tervezése és sok egyéb. Újév napján készített Csengey Dénes javaslatcsomagot „a nyilvánosságban elfoglalt pozíciónk javítására”. A négyigenes népszavazás idején egyértelművé vált, hogy a médiaelit meghatározó része – enyhén szólva – nem barátja az MDF-nek, eloldódva eddigi gazdáiktól inkább az SZDSZ felé vesznek irányt. Elképzelése szerint sorra föl kell keresnünk a televízió, a rádió, a napi és hetilapok felelős szerkesztőit ez ügyben, és „számonkérhető megállapodásokat kell elérni a Fórum szerepeltetésének módjait és arányait tekintve.” Számos megfontolandó gyakorlati dolgot vet föl: sajtótájékoztató heti rendszerességgel, naponta délelőtt 10 óráig kapjanak értesítést a legfontosabb orgánumok aznapi rendezvényeinkről, a helyi szervezetek is tájékoztassanak a saját körükben. Kérdés persze, hogy elérhetők-e ilyen megállapodások, és ugyan ki garantálja a betartásukat. Az elnökség január 2-án veszi napirendre, hozzászólok, hogy a jövő hétre készítek egy részletes előterjesztést. A kampány alatt azután Csengey elkezdte programjának személyes megvalósítását, néha kissé önjáró módon több szerkesztőséget is fölkeresett. Az elnökségnek január 7-én foglaltam össze javaslataimat. Megerősítendőnek tartottam a Tájékoztató Bizottság és a Szóvivői Testület működését Kulin Ferenc alelnök felügyelete alatt. Ekkor már világosan elkülönült két alelnökünk tevékenységi köre. Keresztes K. Sándorhoz tartozott a műszaki-ipari-gazdasági-természettudományi terület, Kulinhoz a tájékoztatás, társadalompolitika és a kultúra. A Hivatal keretében képzeltem a hazai (Bölcs házy Sándor) és a nemzetközi sajtóiroda (Ódor László, Vajda Tünde) működését. Az archívumról, iratkezelésről Pálmány Béla készített használható előterjesztést.

Ennek az évnek az első hetei a tömegtájékoztatás jegyében telnek. Január 4-én nevezik ki a Magyar Televízió elnökségét. Első rátekintésre ismert nevek, hozzáértő tévések, nem tudom megítélni, ki velünk, ki ellenünk. Nemeskürty István lesz a testület elnöke. Aki szellemi életünk utóbbi évtizedeiben annyi fontos vita elindítója volt (Mohács megítélése, a második magyar hadsereg doni tragédiája stb.). Nehéz volna megítélni személyét, rendelkezett történelmi láthatárral, de olykor engedményeket is tett a rendszernek (nem felejtettem el, hogy a Hamu és gyémánt főhősét egyszerűen „ellenforradalmárnak” minősítette, (Kritika, 1964. 2. sz. 46-47.). Újabb jelentős fordulat következett 9-én, amikor a tévéhíradó és a Hét főszerkesztője Pálffy G. István lett Aczél Endre helyett. Emlékeztem Aczélra még az egyetemről, szép évfolyamtársnőnk, Varsányi Pista bácsi lányát vette feleségül. Egyszer hosszabban cseréltünk eszmét a 80-as évek elején, külpolitikai bennfentességét fitogtatta, volt neki honnan, gondolom, hiszen mint az ÁBTL dokumentumaiból kiderült, dolgozott a katonai elhárításnak is.

Közben január 5-én kirobbant a Dunagate-nek nevezett botrány a FIDESZ és SZDSZ sajtótájékoztatóján. A történet még december 24-én kezdődött. A Hősök terén az éjféli ökumenikus istentiszteleten, ahol egy katolikus, egy református pap meg egy rabbi imádkozott a tömeggel a romániai forradalomért és a békéért. Itt szólította meg állítólag Roszik Gábort Végvári belügyes őrnagy, hogy keressen egy kamerával rendelkező embert, majd találkozzanak később, reggel pedig menjenek el a minisztériumába, ahol még mindig folytatják az ellenzéki pártok megfigyelését és dokumentumokat semmisítenek meg, készítsenek ott fölvételeket. Roszik Gábornak – véletlenül-e – Lovas Zoltán újságíró, a Fekete Doboz munkatársa jutott az eszébe, aki amúgy a FIDESZ-nek volt a sajtófőnöke. December 30-án pedig az információ eljutott Kőszeg Ferenchez, vagyis az SZDSZ-hez is. A konspirált körülmények között készült filmből kiderült, a titkosszolgálat még 1989-ben is figyelte az ellenzék tevékenységét, továbbá hogy nagyszabású iratmegsemmisítés folyik a minisztériumban. Nagy hazai és külföldi visszhangja támadt a botránynak, ez nyilvánvalóan érzékenyen érintette a Belügyminisztériumot, a választási kampány kezdetén két vetélytársunknak pedig jelentős hírverést jelentett. Nem egy homályos részlete maradt ennek az ügynek, hullámai sem ültek el túl gyorsan. A január 8-i elnökségi ülésen hallom, hogy Raffay Ernő képviselőként intézett kérdést ez ügyben a belügyminiszterhez, de állítólag nem hagyták abba a „selejtezést”. Az MDF elnöksége Fodor Istvánnak, az országgyűlés elnökéhez intézett, január 16-án közreadott levélben foglalta össze véleményét, és haladéktalanul ellenzéki és független képviselőkből álló parlamenti bizottság fölállítását javasolta. Magam úgy éreztem, az ügy elhúzódása, különösen akkor, amikor már lemondott Horváth József, a belső elhárítással foglalkozó III/III-as ügyosztály vezetője, fölösleges reklámot csinál a FIDESZ-nek meg az SZDSZ-nek, és eltereli a figyelmet olyan súlyosabb kérdésekről, mint a jelentős áremelések hatása vagy a tömegtájékoztatási monopóliumok fölszámolásának akadályai. Különvéleményemet MDF-tagként továbbítottam az elnökségnek és a választmánynak.

Január 11-12-én Bécsben tanácskozunk, ahol – amint a Kurierban olvashatom – „Egész Európa Kelet ’hazatérését’ ünnepli”. Ez a változások szereplőinek kerekasztala az elegáns Mozart-hajó tágas tanácskozótermében. Az Osztrák Néppárt szervezte rendezvényen 160 politikus vesz részt a kontinens mindkét feléből. Az MDF-et emlékeim szerint négyen-öten képviseljük. Találkozni, ismerkedni lehet sorstársainkkal Litvániából, az NDK-ból, Bulgáriából, Romániából, Jugoszláviából. Derűlátó hangulat, óvatoskodó, reális és délibábos fölvetések. Itt van Gálfalvy Zsolt Bukarestből, a magyar kisebbségnek van reputációja ez idő tájt Európában, megismerkedem a rokonszenves román ellenzékivel, Gabriel Andreescuval. A Szlovéniából és Horvátországból érkezettek inkább borúlátók országok jövőjével kapcsolatban. Szokásos közép-európai téziseimet elmondom persze ez alkalommal is. A második napon azután meglátogat bennünket kis csapatával Glatz Ferenc, a Bécsben tárgyaló magyar művelődésügyi miniszter, meglepetés, mintha figyelmzettetés volna, az ő Magyarországnak van még hatalmon.

Elnökségi ülések. Külön érdemes volna beszélni róluk. Hosszú, órákig tartó együttlétek. Fárasztó alkalmak. Különösen akkor, ha olyasmiről van szó, ami nem ide tartoznék. Antall József nehezen tud röviden fogalmazni, de bírja energiával végig. Gyakran megtörténik, hogy a hosszú asztal végén ülő Bíró Zoltánnak címezi mondanivalóját, legalábbis úgy látszik egyszer-másszor, mintha neki beszélne. Január 8-án délután három után kezdődött az ülés, és éjfél tájban fejeződött be. Fontos témák voltak napirenden. Mindenekelőtt a választási előkészületek. Lezsák Sándor tartott alapos beszámolót róluk. Minden részletre kiterjedő áttekintést kaptunk. Hangsúlyozta, hogy más pártokkal közös jelöltet nem indítunk. Antall József a képviselőjelöltekkel kapcsolatos tudnivalókról tájékoztat. Fontos politikai kérdésekben egyeztessenek az elnökséggel, biztosítsunk nekik megfelelő szakértői segítséget. Javaslta, készüljön minderről tájékoztató levél jelöltjeink számára. Érti az ember, mennyi vita lesz még erről, mind országos, mind pedig helyi szinten. Mintha tényleg megnyílna most a változások nagy kapuja, és ez sokaknak megragadandó lehetőség, szeretnének az első között bejutni. Egzisztenciális és anyagi csábítás. Gyulára készülve írom január 6-án Kósa Feriéknek: „Bizony forgandó időköt élünk, s néha olyan gyors a forgás, hogy alig tudja érzékelni az ember, mi hogyan változik, s miből mi lesz. Kiből kicsoda, hiszen ügyes magukat forgatók megint előbbre kerülnek, mint számos példa mutatja, s annyi a mellébeszélés és ámitás, hogy legalább akkora a tájékozatlanság, mint egy, öt vagy tíz éve.”

Újabb pótválasztás, ezúttal Budapest V. kerületében. Tamás Gáspár Miklós lett a befutó, az SZDSZ-et képviseli majd. Nem emlékszem pontosan, talán a szociáldemokraták és a kigazdák is támogatták. Olvashatunk azután róla fontos nyugati sajtótermékekben: az első „disszidens” a magyar parlamentben. Elégge elterjedt fogalom ez a disszidens, talán az orosz ellenzékiekkel kapcsolatban mondták először, mintha a cári idők összeesküvőire emlékeztettek volna. Nálunk valahogy nem gyökerezett meg az összeesküvés kultúrája, balul végződtek általában. S jut eszembe Wacus, aki csak legyintett, amikor mesélte, hogy mennyire fölkészületlenek voltak e

tekintetben a háború idején a magyar ellenállás képviselői. Nagyjából egy időben kaptam meg Engelmayer Ákos és Somorjai Ádám bencés szerzetes értesítését lengyel–magyar ügyekről. Ákos hivatkozik hosszú levelére, amely föltehetően nem érkezett meg, tájékoztat a Szenátus mellett létrejött külpolitikai műhelyről, s üzenetükről, hogy a Mazowiecki miniszterelnök mögötti politikai erők javasolják, hogy a gyulai tanácskozás középpontjában a Budapest–Prága–Varsó háromszög álljon. Arról is írt, hogy milyen nehéz az MDF-ről tájékoztatni Varsóban. „A kezdet kezdetén tudtam képviselni az MDF álláspontját, érdekeit, azonban egy idő után – tekintettel az információ teljes hiányára – lehetetlenné vált./.../ Ezzel szemben az SZDSZ naponként tájékoztatót küld Varsóba.” Említi, hogy Budapesten járt Maciej Kozminski, keresett bennünket, hagyott üzenetet is nekünk, de választ sem kapott, Kis János, Haraszi és Kőszeg viszont élt a találkozás lehetőségével. Azt is nehezményezte, hogy Antall József és Csoóri Sándor nem fogadta el a Magyar Intézet meghívását Varsóba. Magyarazza, hogy meglehetősen elkéstünk a meghívással a december 16-i fórumra. Korholó szavainak a summája: „Így külpolitikát nem lehet csinálni.” Nem tagadom, sok mindenben igaza van. Ehhez külön titkárságra volna szükség. Varsóban Somorjai Ádám vállalta az MDF „követének” a szerepét. Ő volt az egyik „lengyeles” Pannonhalmán, egy alkalommal még misebort is sikerült kérésére a külügyminisztérium segítségével eljuttatni Lengyelországba. Találkozott Zygmunt Skórzyńskival, az említett külpolitikai műhely képviselőjével (a krakkói tanácskozás egyik fő szervezője), s egyeztettek az októberi gyulai konferenciára készült tervezetünkről. Lengyel partnerünk szintén hangsúlyozta a „háromszög” jelentőségét. A következő szempontokat ajánlotta a figyelmünkbe: mit jelent a szovjet tömbhöz tartozás öröksége, a német tőke érdekkörébe való bekerülés, a közös történelmi-kulturális múlt, hol vannak az egymás közötti meg nem értés pontjai, a közös piacba való bekerülés lehetősége. Megígérte, hogy megbeszéli Mazowiecki miniszterelnökkel a gyulai tanácskozás védnökségének vállalását. A lengyelek fölvetették, hogy lehetne-e április végén egy szűkebb körű háromoldalú munkatalálkozót tartani, esetleg a Krakkó melletti Tyniec kolostorában.

*

Január 14-én hangzott el a rádió Győri Béla szerkesztette – és egyre népszerűbb – Vasárnapi Újság című műsorában Csurka István jegyzete a tömegtájékoztatásról. Az apropót az Aczél Endre eltávolítása után következő fölhorkanások szolgáltatták. Igen gyorsan nagy vihar támadt körülötte. Helyzetleírásában voltak megkérdőjelezhetetlen tények: „Mi, magyarok azért vagyunk zuhanófélben, mert a régi parancsuralom már megszűnt, a demokrácia szabályrendszere meg még nem alakult ki.” Az elbocsátott tévés főszerkesztő bírálata teljes mértékben jogos (pedig akkor még nem is ismertük ügynöki tevékenységének a részleteit). Csurka háttérmagyarázata azonban félreérthető, különösen, amikor *egy törpe kisebbségről* beszélt, s nem tette hozzá, ami nekem, s gondolom sokaknak, egyértelmű lett volna: a kommunista nomenklatúráról

van szó. Így azonban – hiszen hozzá még *nép-nemzeti gerincű magyarokat* emlegetett – könnyen jöhetett az értelmezés, miszerint a hazai zsidóságra célzott. Ez pedig nehezen védhető. Óriási támadássorozat indult Csurka személye ellen, idehaza és külföldön egyaránt. A céltábla: az MDF egyik meghatározó vezetője, a népszerű író, aki nélkül bizonyára nem nőtt volna táborunk ilyen nagyra. Az elnökség első lépésként másnap a következő – azóta sokat emlegetett – meglehetősen kacifántos fogalmazású közleményt bocsátotta ki: „A Magyar Demokrata Fórum elnöksége közli: tudomásul vette Csurka István azon szándékát, hogy a Vasárnapi Újság című rádióműsorban elhangzott jegyzetével és annak sajtóvisszhangjával kapcsolatos kérdésekre saját nyilatkozatban foglal állást, tekintettel arra, hogy a szóban forgó jegyzet írói munkásságának képezi részét.” Sajnos elmaradt a világos, egyértelmű magyarázat, a félreértés tisztázása. Újra és újra föl lehetett mutatni az antiszemita bélyeget. A kádári gulyáskommunizmus oly sikeres (az ő szempontjuktól!) tömegtájékoztatásának bírálata ezzel nehezebbé vált. Bárki, akit joggal bíráltak, a mögé bújhatott, hogy a bírálat hátterében antiszemita indulat húzódik.

Elvállaltam, hogy hetente írok szóvivői jegyzetet a kampány alatt a Magyar Fórumba, keddenként reggel kell átadnom a szöveget Lázár Ervinnek. Jobb szerkesztőt keresve sem lehetett volna találni. Január 17-én ülésezett a Tájékoztatási Bizottság, nem kevés indulat hullámozott köztünk ez alkalommal. Csukát védve és bírálva. Beláttuk, hogy igen kevés eszközünk van véleményünk eljuttatására a nyilvánossághoz, néha csak tehetetlenségünket ismételtük. Hirtelen egy borítékot nyom a kezembe Szigethy Gábor. Levelét csak később olvastam el: „Más irányú elfoglaltságom miatt a jövőben nem tudok résztvenni a Tájékoztatáspolitikai Bizottság munkájában. Barátsággal üdvözöllek.” Nem értettem. Nem volt semmilyen konfliktus közöttünk. Mintha egyébként őt a tájékoztatási munkára teremtették volna. Mitterand francia elnök érkezik 18-án Budapestre. Nagy fogadást tartanak ez alkalomból másnap a Néprajzi Múzeumban. A franciák láthatólag nem szeretnének lemaradni a németek mögött az „új Európa” alapköveinek lerakásánál. Az MDF részéről Szávai Jánost és Granasztói Györgyöt kérte Antall kíséretével az elnökkel való beszélgetéshez. Később olvasom aztán, hogy Fejtő Ferenc szűkebb körben hosszasan gyözködte pártunk elnökét, hogy a hatalomváltásnál legyen hajlandó minél szélesebb ellenzéki koalícióra.

Nem egészen értettem Jeszenszky Gézának (a választmány tagja és a külügyi bizottság vezetője ekkor) az elnökséghez címzett, január 22-i levelét. Bemutatja a rádiójegyzet nemzetközi, főleg amerikai visszhangját, beszámol a külföldi újságírókkal folytatott beszélgetéseiről. Meglepett a következtetése: „Mindezek alapján azt javasolom a T. Elnökség tagjainak, hogy a mai napon az MDF elnöke által beterjesztett politikai nyilatkozatot feltétlenül fogadják el. Ezen felül annak megfontolását is szükségesnek tartom, hogy a közeli napokban Csurka István saját kezdeményezéséből mondjon le elnökségi tagságáról, s ezt az elnökség néhány elismerő mondat kíséretében fogadja el. A lap főszerkesztését megtarthatná, csak természetesen az MDF lekerülne a címlapról. Csak így biztosítható, hogy nemzetközi és hazai bázisunk nagyobb károsodása nélkül megtarthatjuk Csurka István további értékes közremű-

ködését, és nem zavarjuk meg híveinket. Ebben az esetben a jövőben Csurka az MDF érdekeinek veszélyeztetése nélkül, a mostaninál szabadabban folytathatná tevékenységét, rámutatva sok fontos igazságra. Tudom, hogy ezzel nagy áldozatot kérünk alapító tagunktól, de bízom benne, hogy az MDF és az ország érdekében ezt meg fogja hozni. Mindez egyéni képviselőségét nem érintené.” Kissé magas emelvényről szólt. Úgy éreztem, a levél ötlete Antall Józseftől származik. Föltehetően egyszerűbb megoldásnak vélte ezt annál, mintsem hogy leüljön négyszemközt Csurka Istvánnal s közösen mérlegeljék, mit kellene tenni. Az elnökség azonban nem volt hajlandó Jeszenszky javaslatát elfogadni, a Csúrkát bíráló megjegyzések ugyan nem hiányoztak, de a többség egyöntetűen amellet volt, hogy nem lehet ezt a megoldást választani.

A politikai változások idején mindig foglalkoztatott a közép-európai nemzeti kérdés, tudtam, óhatatlanul előkerül, nem beszélve arról, hogy nemzetközi közegben végig kellett gondolni, miképpen, milyen fogalmakkal beszéljünk a határon túli magyar kisebbségekről. Munkahelyemen, a Magyarságkutató Intézetben is gyakran szembe kellett néznünk ezekkel a problémákkal. Meggyőződésemm volt – és maradt –, hogy magyar dilemmáink csak tágabb összefüggésben értelmezhetőek. Elsősorban a Balti-tenger, az Adria és a Fekete-tenger között. Így, amikor Gyulára és Békéscsabára hívtak előadást tartani, bemelegítésként is a lassan kezdődő kampányhoz, ezt a témát választottam: *A közép-európai nemzettudat változásai 1945 után*. Hogy milyen változásokat hozott ebben a ránk kényszerített politikai rendszer, a nemzeti függetlenség hiánya. A keretet a TIT Békés megyei szervezete nyújtotta (még honoráriumot is), kissé szerencsétlenül először Gyulán (mert ott készültem aludni), majd át Csabára és vissza. Érdeklődés hiányára egyik helyen sem panaszkodhattam, és szót válthattam ott a helyi MDF-vezetőkkel is. Biztatónak éreztem helyzetünket, persze ez az alkalom inkább a városi értelmiség közegét jelentette. Befejezésül péntek este még régi barátomat, Lohr Gyulát is meglátogattam Szarvason, ottani szervezetünk aktív tagját, tőlük jöttem azután haza.

A hónap elejétől kezdtem szervezni a Liberális Műhely debreceni tanácskozását. Meggyőződésemm volt, hogy szervezetünkben szükség van a liberális értékekre, hiszen totalitárius diktatúrában éltünk évtizedeken keresztül, s egyszerűen hiányoznak a szabadsággal való élés természetes reflexei. Fölfogásomat így próbáltam megmagyarázni az irodalomtörténész Tamás Attilához január 16-án írt levelemben: „Ami a mai liberalizmust és jelenlétét illeti az MDF-ben, a szememben úgy vetődik föl mint egy általános európai visszakanyarodás része, vagyishogy a harmincas-negyvenes évek totalitárius tapasztalatai után ismét fontos érték lett az egyéni szabadságjogok, a jogállam, a parlamentarizmus kategóriája, egy modernkori 'oszilláció' része, amelyben az inga a szabadság és az egyenlőség értéke között mozog, mondom fontoskodva és bizonyára nagyon leegyszerűsítve. Úgy gondolom, nem lehet senkinek sem kisajátítani a liberális értékeket (amelyeknek azért némi hagyományuk is van nálunk). Nekem a liberalizmus önmérsékletet is jelent, politikai pragmatizmust, mindenféle doktrínér gondolkodás elutasítását.” Nem értettem egyet a Krasznai–Bilecz-féle ál-

talam bomlasztónak érzett liberális fölfogással, sem az SZDSZ irányzatával. Ezen túl pedig úgy gondoltam, korai volna az MDF-et beleilleszteni a nyugat-európai párt-szerkezetbe. Az elnökség jóváhagyásával kezdtem szervezni ezt a február 17-re tervezett tanácskozást. Svájcból Richard Reichet (Szabadelvű Párt), Prágából Bohumil Dolezal (aki időközben a Szövetségi Parlament tagja lett), Szöllősy Pált, a Liberális Internacionale külföldi magyar tagozatának a vezetőjét hívjuk, itthonról: Gergely Andrást, Molnár Gusztávot és Diczházi Bertalant, és nem utolsósorban Veliky Jánost, debreceni történészt. Házigazda pedig debreceni szervezetünk.

Töprengéseimben sokat foglalkoztatott, hogy az esetleges kedvező változások után hol lesz Magyarország helye Európában, még 1989 májusában volt módon erről írni a párizsi Le Monde-ban. „Köztes helyzetben voltunk és vagyunk” – fogalmaztam akkor, továbbá hogy ennek a helyzetnek az előnyeit szeretnénk élvezni a semlegesség felé haladva. Kedvezőbb helyzetben folytattam a gondolatmenetet 1990 elején „*Magyarország itt marad*” című írásomban a Hitel 2. számában (január 24.), emlékeztetve arra is, hogy a testvériség örömteli hangulata térségünkben – amint 1848-ban például – nem szokott túl sokáig tartani, a realitásokra próbáltam utalni: „Kelet-Európába sem sikerült áttolni Magyarországot, Nyugat-Európába se lehet.”. Hangsúlyozva ugyanakkor, hogy „Európa újrakonstitúálásának az esélyei is megnőnének, ha tájainkon kialakulnának a szomszédsági együttműködés új formái.”

Külgügyi bizottságunk kitűnő szovjet csoportja készítette elő az MDF gazdasági küldöttségének januári moszkvai útját. Schamschula György vezetésével – mint első ellenzéki delegáció – jártak a Szovjetunió fővárosában. Elsősorban a nyersanyagok és energiahordozók további ellátásának lehetőségeiről érdeklődtek, utazásuk tájékozódó jellegű volt, jelentésük a nehezen áttekinthető és bizonytalan szovjet viszonyokról ad képet. Hazai esemény: a Dunagate-botrány fejleményeként január 21-én a Minisztertanács megszünteti a Belügyminisztérium belső elhárítással foglalkozó III/III-as ügyosztályát. És hová mennek onnan?

Kezdd érezhetővé válni az induló kampány. Összesen 12 párt jelenti, hogy indulni készül a választásokon. Kinek kedvez ez vajon? Az első gondolatom, hogy természetesen az MSZP-nek. Szervezett erő, kipróbált hálózattal az egész országban, az ellenzék pedig szétforgácsolódott. A jóslatok, de még a fölmérések sem megbízhatók. Egy borúlátó levélre azt írom, nem állunk rosszul, eredményünk 30 és 50% közötti lehet, mert egy kedvező fölmérési eredményt hallottam. Az MDF-nek általunk elképzelt széles politikai mezője kétségkívül szűkült a Kiszgazdapárt megerősödésével és a Magyar Néppárt föllépésével. Az egyik előzetes mércét majd a „kopogtató cédulák” jelentik. Új fogalom: ajánlószelvényeket kell majd gyűjteni január 24-től. Fölidézve ezt a mozzanatot mindig eszembe jut, Németh László lányai gyűjtöttek kopogtatócédulákat az MDF-nek. Mekkora becsülete volt akkoriban ennek a három betűnek!

Egy példát a sajtóval való szakadatlan küzdelmeinkből. Rendszeresen kellett helyreigazítást kérnünk. Általában rá se hederítenek. Pedig rengeteg tendenciózus, eltorzított magyarázat kelt lábra rólunk. Tehetetlennek éreztük magunkat. Még az

ellenzékkel és az MDF-el nem annyira barátságtalan Magyar Nemzet esetében is. Idézek Martin József főszerkesztőhöz intézett január 26-i levelemből: „Miután vagy két évtizede megjelennek itt-ott írásaim, a cenzúrázáshoz hozzá vagyok szokva. Ahhoz is, hogy a mi viszonyaink között a szerzőnek vajmi csekélyek az esélyei. De megalázonak tartom, hogy a Magyar Nemzet sem egyénként, sem szervezetem képviselőjeként nem méltat annyira sem, hogy akár reagáljon valami módon helyreigazítási kérésemre. Hiába tiltakoztam, amikor a decemberi parlamenti ülészak alkalmából az Önök tudósítása vastag címben MDF–MSZP koalíció?-ról beszélt. Ugyanígy hiába küldtünk az MDF Szóvivői Testületének képviselőjében Szűcs Istvánval helyreigazítást a január 15-i számban megjelent Bilecz Endre-interjúval kapcsolatban.” Hozzá kell tennem, mert ez nem gyakran fordult elő, egy idő után méltányos választ kaptam kifogásaimra a szerkesztő úrtól.

December vége óta Václav Havel Csehszlovákia köztársasági elnöke. Varsó után január 25-én Szűrös Mátyás meghívására hivatalos látogatásra érkezett Budapestre, másnap került sor vele a találkozókra. Az MDF képviselőjében Antall Józseffel és talán Jeszenszky Gézával a kormány Béla király úti vendégházában várunk rá egy keveset, kérték megértésünket, mert kicsit visszavonult pihenni. Inkább formális alkalom volt ez (a többi ellenzéki szervezet képviselőivel szintén találkozott). Az elutazása előtti sajtótájékoztatón azután bejelentette Havel elnök, hogy legfelső szintű egynapos munkatalálkozóra szeretné meghívni áprilisban Pozsonyba Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország vezetőit a regionális politika összehangolása céljából. És az államférfiak mellett számítana Magyarországról az ellenzéki mozgalmainak képviselőire is.

FENYVESI FÉLIX LAJOS

Június negyedikén

Koronavírus halál-szorításában élünk.
Vészterhes nehéz időben, reménytelenségben.
Lombardia és Veneto tavasza:
nylon zsákokban halottak ezrei.
Honnan az iszonyú pestis? Riadt városok,
üres templomok. Ady árnyékos kalapja.
Haldokló suttogása: „Ne tapossatok rajta nagyon”
Vérző arcú kép: Mednyánszky sebesült katonája.
Fájdalma néma kiáltása a szenvedőknek.
Vérszalagos pólyába tekerve karja,
két szeme fekete lángú mécses.
Kiáltom, siratom:
TRIANON!
TRIANON!
Kastély gőgös urai, ott vágták le kezünk,
két lábunk, s lett seb-ország otthonunk.
Kívül rekedt milliók; magyarul beszélni félők.
Száz éve emlékezünk:
világba szétszórattak.
Most is hallom a fenyegetést:
„Elvágom a torkod”
Részegen széttörik fejfáinkat a temetőben.
Kitépik szelíden szóló nyelvünk.
Vagonlakó menekültek reszketnek a télben.
A szétszaggatott haza vércseppjei
a talpam alatt. A fűszálak közt
csontok és Krisztus-szögek.
Gyönyörű, porló magyar városok:
N a g y v á r a d, K o l o z s v á r, A r a d,
N a g y s z a l o n t a, S e g e s v á r, T o r d a,
B e s z t e r c e, T e m e s v á r, B r a s s ó,
U n g v á r, B e r e g s z á s z,
2
K o m á r o m, K a s s a, L ő c s e,
L e n d v a, E s z é k, F i u m e...
A mosolygó hóhérok meghaltak mind, fiaik
fiai egymást drága szivarral kínálják,
és nézik, hogy tűnnek el
a sűrű füstben népek, nemzetek.
Ma itt vagyunk. A gyászünnep a mienk.
Millió gyertya lobog,
beszélnek a halottak a föld alól,

oltalmaz a rejtőző Isten.
Írhatnék égő sorokat a végére még,
sírkő sok ezer nem lenne elég.
Bosszújuk soha nem szűnik meg.
Jegyezzétek föl a hűségesek nevét!

Végszó

A szemed se rebben, ha látod,
szegény falut betemetett
hegyről lezúduló sár.
A szomszédban lángoló erdőtűz.
Csontsovány nő ringatja halott gyermekét.
Baljós jelek nagyobb értelmű egészben.
És itt a Halálrózsa: koronavírus.
Nézem az éjféli képernyőt, idős
férfira lélegeztető gépet kapcsolnak, szinte
könyörög tekintete: „Ments meg a haláltól!”
Hallom, ahogy döngve tömegsírokba
temetik a meghaltakat,
éjt nappallá téve dolgoznak a sírásók,
vaslapátjuk vizes a sötét földtől.
Nevek, akiket szerettek, s itt-létük pótolhatatlan.
Bolyongtam egész nap a szürke ég alatt,
most szobám belsejében, egyedül, töprengék.
Mire a szörnyű mészárlás?
ISTEN SOKADIK FIGYELMEZTETÉSE!
Még nem az utolsó, haragos intelem,
gyerekkoromra emlékeztető, mikor öreg
tanítóm, kezében pálcával
megfeddet bennünket. Így tesz
a messi Úr is, mintha csendben kopogna
asztalán és szólna: elég volt.
Gyűlölet, kis háborúk,
tengerek fuldoklása kiöntött szeméttől...
Hús szél hozza április lombzöldjét,
gesztenyefák gyújtják fehér gyertyáikat,
megérint Valami Örök, mint egy
hajnali Golf-áramlat. Föltámadó emlék.
Róma nem múltó szerelme: szobrok, kutak,
fájó romok, pínéák, vén platánok.
A csonka Húsvét után más lett a világ.
Fáradt arcokon szeretet ragyog.
Meglásd a félelem is eltűnik, és újra
jó élni botladozva a földön.

Egy láda dicsőség

A katonák kora hajnalban ágyúdörgésre ébredtek. Halványan vöröslött a láthatár, fölötte piszkos szürke felhők gomolyogtak, ritkásan szitált a hó, sűrű pamacsokban füst szállingózott. A dörgést a környező dombok visszaverve megsokszorozták, a fagyos légből gránátok vijjogtak, becsapódtak, majd a robbanások nyomán a földdel vegyes hó oszlopokban kavargott az égre. A parttól-partig befagyott Don páncélját pár lövedék fölszakította, a zöldes víz fölbugyogott, míg a jég újra beállt. A teljes frontszakasz egyetlen fülsiketítő robbanásba olvadt, végül a dőrej elcsitult, hogy nem-soká újra kezdődjön. Majd jöttek a vijjogó Sztálin-orgonák. Csoda, hogy a lövészárkok és a hóba vájt, gerendákkal, deszkákkal erősített fedezékek egy része épen maradt. Hihetetlen, hogy a tűzvihar néhány behavazott társzekeret is megkímélt. Lélegzetnyi szünet után kezdődött a roham. Vattakabátos, füles kucsmás, gombasisakos szovjetek tízezrei a jégen csúszkálva-botladozva futottak, megállás nélkül ropogtak a géppisztolyok. Ellenállásba alig ütköztek. Itt-ott dörrent egy páncéltörő ágyú, fölkelept pár golyószóró, de kevés és gyöngye ahhoz, hogy a támadást megakassza. Végül partközelségben a M. Kir. III. Honvéd Hadtest huszonkettedik gyalogezredének egy rövid szakaszon sikerült a szovjeteket feltartóztatnia. A Don jegét hullák borították, a fegyverropogás megritkult, majd elhalt. A fronton elterpeszkedett a csönd. Csak itt-ott csettegett egy zárózat, dobbantak a bakancsok és nemezcizmák, távolabb egy ló sikoltva a hóra rogyott, máskülönben a fölszagotott táj ijesztő némaságba süppedt.

Az ezredtörzs fedezékét egy nehézágyú telibe találta. Ott senki se maradt életben. A robbanás darabokra tépte a kívül toporgó őrséget is. A becsapódás nyomán csak egy füstölő verem maradt, kiálló, elszenesedett deszkákkal és a tisztek szétszóródott testrészeivel.

Száz méterrel odébb Döbörhegyi Kornél főhadnagy gyulladt szemét dörzsölgetve nehézkesen föltápáskodott. A légnyomás őt és embereit földre verte, de nem esett bajuk. A bunker gerendáin táncoló lángocskák kialudtak, a romokat vér és korom fődte.

– Hozzám! – kiáltotta.

A katonák tántorogva körbevették.

– A század?

A csönd fullasztóan megvastagodott.

Végül egy őrmester nagy nehezen kinyögte:

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, nemtom.

– Nézzük meg. Utánam indulj!

Futamatnyira harminc-egyven ember ácsorgott, reszketve-dideregve. Üres pilantást vetettek a főhadnagra. Egyikük se tisztelgett, néhányan tántorogva léptek odébb. Döbörhegyi rájuk hörrent:

– Ennyien maradtatok?

– Lássa.

A katona zavaros szemekkel folytatta:

– Csuda, hogy mink élünk.

– Szakaszvezető! Öt emberrel járják végig a lövészárkot.

Lehorgasztott fejjel tértek vissza. Egyikük némán ingatta a fejét. Bár közel két éve szolgálnak, az iszonyú pusztítás őket is megdöbbsentette. Nem találtak szavakat, de nem is volt értelme szólni. Távobbb az ágyúk és aknavetők újra feldörögtek, de itt csalóka nyugalom honolt. A Don túlsópartján sürgölődő fogatos tüzezek, óriás zöld hernyókként araszoló T 34-es páncélosok, teherautókra szerelt rakétavetők meg az arcvonalba rendezett katonatömeg készülődött a következő rohamra.

– Szedjék össze a löszert, az élelmiszert, a takarókat, minden használhatót – morogta Döbörhegyi. – Tíz percet kapnak. Igyekezzenek.

Az emberek nagy nehezen magukhoz tértek és futólépésben távoztak. A fegyelem nem bomlott föl, de láthatóan kevés kellett volna hozzá. A főhadnagy tekintélye és a határozott utasítás megértette velük, hogy a visszavonulással nem lehet késlekedni. Örültek, hogy legalább parancsot kaptak, más választásuk különben se volt. Tudták, hogy örülség mínusz húszfokos hidegben csak úgy belerohanni a facsonkokkal petytyezett havas pusztaságba, ahol az éh- és fagyhalál a katonát hamarabb utoléri, mint a 40-ik hadsereg támadó harccsoportja. Még nem tudták, hogy a szovjetek urivi hídfőállása egyre tágul, a Don túlsópartjáról oda özönlenek a páncélosok, a gépesített gyalogság, a tábori ágyúk, a nehéz géppuskák és a rakétavetők. Azt viszont nagyon is, hogy a kétszáz kilométer hosszan nyújtózó védvonal papírvékony.

Ahogy összeverődtek, a főhadnagy röviden közölte, irány Osztankino vagy Szeljavino. A hadosztálytartalékot oda vonták össze. Arra mennek, amerre biztonságosabbnak látszik.

Lehajtott fejjel szétszóródva megindultak, hogy a félszázadot pár légiakna ne pusztítsa el. A kiképzés és a fronton szerzett tapasztalat egyvalamit alaposan beléjük sulykolt: az életben maradás törvényét. Kikovácsolt valamiféle bajtársiasságot, nem csak a bakák közt, a jobb érzésű altisztek és tisztek részéről is. Döbörhegyivel szerencséjük volt. A fiatal főhadnagy szigora és pattogó szűkszavúsága mögött belátás rejtett s ami mindennél előbbre való: törődés az alantasokkal. Tisztiszolgájával is emberségesen bánt. Nem bizalmaskodott, de fölöslegesen nem is ugráltatta. A fronton az alakisággal alig foglalkozott, annál inkább a fegyverrel, a löszerral az élelmezéssel és a tűzifával. Havonta rendelt egészségügyi felülvizsgálatot, holott az orvoshiány a németeknél is elképesztő. Kenőcsöt hozatott a fagydaganatokra, a Ludovikán szerzett elsősegély ismereteivel maga is gyógyíttatott, a nős és családós férfiaknak szabadságot eszközölt ki – egyre ritkábban sikerült – annak ellenére, hogy őt nem engedték haza, s nem is törekedett rá.

Csak egy szakaszvezető utálta. Szerszámlakatosból lett géppuskás, a fegyvert jól kezeli, bátornak is mondható, de a tisztek, általában az „úri osztály”, bármiféle képzett személy gyűlölete, ha nem vigyáz, kiül az arcára, cimborái közt a háború értelmet-

lenségéről beszél, Horthy kormányzót szidja, a honvédő szovjetek mellett óvatosan agitál és a tőke ragadozó természetét meg a zsírosparasztok mohóságát kárhoztatja. Zajos sikert a zömmel földműves, úgynevezett „egylovas” gazdák, summások és cselédek közt nem arat, mivelhogy túlságosan tekintélytisztelők, de ha a majdani földosztást hozza szóba, meghallgatják, páran helyeselnek. Csakhogy a fronton, örökös életveszélyben távoli s alig hihető. – Meglássuk, mi lesz otthon... Ha lesz – morogják, azzal fölállnak és odébb lépnek.

Döbörhegyi a szakaszvezető nézeteiről tudott, de azt is, hogy a katonákat nem igen győzi meg. A parancsot végrehajtja, a harctéri fegyelmet nem lazítja, mert azzal kockáztatná a többiek biztonságát meg a sajátját is. Hadbíróság elé állíttatná, de egyelőre nincs miért. Ki-ki fecsegen, amit akar, míg nyíltan nem szít lázadást, arról nem szólva: ha próbálna átszökni a szovjetekhez, a Don innenső vagy túlpártjáról felszólítás nélkül lelőnék. Eszes fickó, jó géppuskás, a többi lényegtelen.

Másfél hete ünnepelték a karácsonyt – ha a fronton egyáltalán ünnepnek nevezhető. Az egységhez ellátogatott vitéz Bakay Szilárd altábornagy és vitéz Solymossy Ulászló ezredes, de a bátorítást az örökös vigyázat miatt csak a tisztek és pár száz katon tudta meghallgatni. Ajándékuul kötött kesztyűt, harisnyát, meleg sálát, a sisak alá gypajjú fejfedőt kaptak. Bakay és Solymossy a jólelkű honleányok áldozatkészségét székszavúan méltatták és kitartásra buzdítottak, de úgy, mintha a győzelemben maguk se hinnének. Végül feszesen tisztelegtek, kocsiba szálltak és elrobogtak. A karácsonyból a kavargó hóesésen, pár fenyőágon és a meleg holmikon kívül ennyi maradt. Utóbbiért is hálálkodtak, mert a lövészárokból hónapok óta dideregtek. Azt is megjegyezték, a főhadnagy a magából egy gypajjúsálat a tisztiszolgájának adott. A karácsony másnapja azonban a rettenet miatt vált emlékezetessé. A dermesztő hidegben szikrázott a napsütés, a halványkék égen bárányfelhő sem úszkált, a szél elült. A főhadnagy nála is fiatalabb segédtisztjével, Kornis László gróffal a folyópartra balagott, hogy a mozdulatlan túlpártot nézegessék. Döbörhegyi bevonuláskor, nem sokkal a menetparancs előtt Kornis édesanyjának megígérte, az ifjoncra ügyelni fog. A bakák persze nem tudták, mert a főhadnagy Kornissal csöppet se kivételezett. Barátságuk csupán néha-néha, személyes társalgásaik során nyilvánult meg, akkor is a szolgálati keretek közt, bár kettesben tegezték egymást.

Távcsövével a szovjet állásokat vizsgálgatva hátraszólt: – Lacikám, úgy vélem, az oroszok ma nem fognak támadni. Később ünneplik a karácsonyt, de fene tudja... Mintha a miénket tiszteletben tartanák.

Jóformán ki se mondta, a túlpárttól ágyúlövés dörrent. A főhadnagy fölnezt, majd tűnődve folytatta: – Csak egy. Tán véletlen elsült.

Nem kapott választ.

Megfordult és hátranézett. Kornis a hóba roskadva hevert, nyakából ömlött a vér, fejét csak egy bőrcafát tartotta. Egy kósza gránátszilánk letépte. Döbörhegyi percekig megszólalni se tudott, végül felüvöltött: – Emberek! Hozzám!

A rohanva érkező katonákra hörrent: – Vigyék hátra. Iratait, személyes holmiját a fedezékbe. Ássák meg a sírját. Ácsoljanak egy fakeresztet, aztán elbúcsúztatjuk.

Jó félórát ácsorgott, majd visszasétált, a félszázadot sorfalba rendezte, négy katona a zsákba göngyölt hullát óvatosan a gödörbe engedte és havat lapátoltak rá. A főhadnagy Kornist röviden méltatta, egy szakasz dízsörtüzet lőtt, végül némán széteszlottak. Döbörhegyi ügyelt rá, hogy az eset többé szóba se kerüljön.

Visszavonuláskor óriási szerencsájuk volt: a Donra ritkás köd ereszkedett. A szovjetek az előretörést azon a szakaszon nem kockáztatták, inkább vaktában lövöldöztek, de a hírhedt pontatlan dobtáras géppisztolyok csekély lőtávolságukkal a menekülőket utol sem érték. A feltámadó szél a nyirkos ködöt eloszlatta, ám addigra sikerült jócskán eltávolodniuk. A kerékabroncsok, teherautógumik, lánc talpak tépte dűlőkön a menetelés pár óra alatt vánszorgássá lassult. A jeges szél vágott, mint a borotva, behatolt a köpenyek és a sisakok alá, a kötött kesztyűs ujjakat karmokká dermesztette. Döbörhegyi még nem rendelt pihenőt. Tudta, az embereknek muszáj mozogniuk.

Hirtelen valaki kizuhant a sorból. Fialat legény, tán húszéves. Nem bírta a talpalást, a súlyos málhát, az összesodort havas pokrócot, a gyalogsági ásót, a Mannlicher-FÉG puskát és a tölténytárákat. Addig tántorgott, míg eldőlt.

A főhadnagy rákiáltott: – Felállni! Gyerünk tovább!

A legény megkínzott arccal mosolygott.

– Nem hallja?

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem... Nem bírom.

A géppuskás halkán morogta. – Nem mindegy, hol döglük meg szegény?

Döbörhegyi rögvést kiadta az utasítást: – Két ember állítsa talpra. Másik kettő vegye át a málhát. Én hozom a tárákat és a fegyverét.

Szótlán vánszorogtak tovább.

Nagy nehezen kisütött a nap, nem annyira, hogy a havat latyakká olvassza, de valamicskét melegített. A legény magához tért, Döbörhegyihez fordult és szégyellőshalkán kibökte: – Főhadnagy úr bátorítását hálásan köszönöm. Kérem a puskát és a tárákat.

– Fogja. Még egyszer ne forduljon elő.

A szél elállt, az ágyúdörgés halkult, a környéket alig verték föl robbanások, végül abbamaradtak. Ám a fémcsatok koccanása, a fegyvercsörgés és a ropogó léptek az üres lapályon még ijesztőbbnek tunktek. Elöttük-mögöttük lélek se látszott. A katonák nagy nehezen fölfogták, a zászlóaljból rajtuk kívül senki se maradt életben.

Végsoig kimerülve kora estefelé érkeztek Osztankinóba. Addigra a hadosztályörzrs a barakkokat, hevenyészett raktárákat, üzemanyagtartályokat kiürítette. Döbörhegyi a kerékvágatokból és a lábnyomokból megállapította: a visszavonulásra pár órája kerülhetett sor.

– A jó kurva anyyukat – morogta valaki. – Itthagytak.

A főhadnagy szárazon közölte:

– A tartalékoknak elsősorban a hadianyagot kell menteniük. Kiépítik az új védvonalat az ellentámadáshoz. Aki lázít, helyben agyonlövöm. Értsék meg: az illető nem csak a maga, mindannyiunk életét kockáztatja. Indíts a barakkba és rakjanak

tüzet. Tíz embert őrségbe állítok. Önként jelentkezőket kérek. Kétóránként váltás. Az első a harmadikat és a negyediket én irányítom.

Egy szakasz kilépett, az őrzető kihúzza magát és pattogva közölte:

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, vállaljuk.

A barakkok mögött akadozó motordörgés hallatszott. Három ormótlan jármű a havon csúszkálva próbált lendületet venni. A fegyelem egyik pillanatról a másikra fölbomlott, pár katona megfordult és rohanva igyekezett a teherautók felé.

– Németek! – üvöltötte a főhadnagy. – Megállj!

A katonákkal zsúfolt kocsik meg egy vezérkari személyautó a magyarokra ügyet se vetve dübörögtek. Döbörhegyi hiába kiáltozott kétségbeesetten, meg se hallották. Végül egy teherautó lefulladt, a többi is megállt, páran leugráltak, hogy megtolják, a többi a magyarokra fegyvert fogott. – Auswärt! Heraus! – ordították, közben csatogtak a závarzatok. Látszott, a németek komolyan veszik. Egy lihegő baka a fenyegetéssel mit se törődve, a deszkába kapaszkodva próbált följutni. Mellét a kattogó géppisztolysorozat darabokra tépte. A többiek rémülten megtorpantak. A vezérkari kocsiból kiugrott egy őrnagy és felüvöltött: – Und so fort!

A lefulladt teherautó motorja beindult, a németek felugráltak a platóra, az oszlop meglódult és imbolyogva elpöfögött. A magyarokra szegezett fegyverek világossá tették, senkit se vesznek föl.

– Jó, hogy nem vágtak közibénk kézigránátot – suttogetta valaki.

– Annyi eszük nekik is van. Túl közel voltunk.

Több szó nem esett. A fronton annyi halált láttak, hogy a tetemet meg se nézték. Az őrség fölállt, a többiek besorjázta a barakkba és nekiálltak tüzet rakni. A nyirkos deszkák, gallyak, facsonkok nehezen gyulladtak meg, végül ritkás füstöt eregetve lángra kaptak. Volt, aki konzervhúst próbált melegíteni, mások a tüzet guggolva, üres tekintettel bámulták. Étvágyukat még a fárasztó menetelés se hozta meg. Egyikük a hó alatt kaparászva talált egy üveg zsákmányolt vodkát, meghúzta, körbeadta, míg nem az utolsó csöppig elfogyott. Szolgálatban inni tilos, de ezúttal az altisztek is elnézték.

A didergő éjszaka eseménytelenül telt. Csupán távoli ágyúdörgés, fegyverropogás hallatszott. Az őrségváltás rendben lezajlott, a katonák nagy nehezen elbóbiskoltak, sűrűn fölriadtak, közben az előttük húzódó irdatlan távolságon tépelődtek és azon, hányan fogják túlélni. A visszavonulás a sivár hómezőkön kilátástalannak tűnt.

Csikorgóan fagyos virradat, szállongó hóesés, az őrség botladozó léptei: így kezdődött a másnap. A katonák csajkájukban cikóriát melegítettek, felhőrbölték, hosszan elnyúló menetoszlopba rendeződtek és indultak tovább. A távolban egy falucska látszott. Pár tucat izba¹, kidőlt-bedőlt deszkakerítés, rekedten ugató girhes kutyák...

– Nincs ezeknek semmijük – sóhajtotta a géppuskás.

– Kenyerük csak van! – felelte valaki.

– Azt a keveset is vegyük el?

A főhadnagy rájuk hörrent: – Eszükbe se jusson! Együk a magunkét, míg kitart. A házak közt bujkálhatnak partizánok is. Legjobb, ha a települést nagy ívben elkerüljük.

A parancs elhangzott, a katonák irányt váltottak és talpaltak tovább. Még csak az kéne, hogy tűzharcba bocsátkozzanak. Ha a falucskában partizánok rejtőznek, az alakulatot fölfedezik és van rádiójuk, a visszavonulásnak lőttek. A félszázadot a szovjetek teherautókon hamar utoléri, körbeveszik és lelövöldözik, mint a nyulakat. A síkon nincs hová rejtőzni.

A kerülő a térdig érő hóban keserves volt, de legalább a szél nem támadt föl. Délben meg kellett állni. Döbörhegyi az eget bámulta és fülelt, közelednek-e repülők, csapatszállító teherautók, páncélosok, de a kihalt pusztaságon nem mozdult semmi. A katonák befalták a konzervjeiket, a dohányosok rágyújtottak vagy a pipájukat tömködték és várták a parancsot. A hadnagy az iránytűjével babrált, széthajtogatta a térképét, hosszan vizsgálta, végül pattogva közölte: – Irány északnyugat. Valahol csak megtaláljuk a hadosztálytörzset. Tán Ilovszkoje környékén. Vasútállomása, tábori repülőtere van. Indíts.

ÖT NAPON ÁT VÁNSZOROGTAK, míg eljutottak Ilovszkojébe. Senki se dőlt ki, de pár katonát végkimerülés környékezte. Mire megérkeztek, a repteret Csukás Kálmán őrnagy felrobbantatta, a pilóták a kitörést fontolgatták. A városkához a szovjetek gyors ütemben közeledtek. A félszázad a lehető legrosszabb helyre került. Élelmiszert ugyan sikerült vételezniük, de útmutatást nem kaptak. Kiderült, hogy a felmentésre szánt német Cramer hadtestet későn vetették be, mi több, maga is fölmorzsolódott. A visszavonulást fedező I. Magyar Páncélos Hadosztály majdhogynem megsemmisült. Alig ötszáz katonája, egyetlen könnyű tankja és rohamlövege maradt. A sítalpas gyalogság és a sebesen mozgó szovjet páncélosok a visszavonulókat pár nap alatt utolérték és tizedükre ritkították, a sebesülteket lefegyverezték és kihajtották a síkra. Tudták, hogy a menekülést aligha élik túl. Ráadásul Jány Gusztáv vezérezredes, a II. Magyar Hadsereg főparancsnoka a visszavonulást kerek-perec megtiltotta, noha von Witzleben tábornok nem ellenezte. Végül Stomm Marcel gróf altábornagy nem tehetett mást, a hadtestet feloszlatta és kiadta az utasítást: „...mindenkinnek saját belátására bízom jövődjét, mivel élelmet, lőszert és végrehajtható feladatot adni nem tudok”.

A közleményt a főhadnagy és emberei döbbenten hallgatták. Rácszméltek, hogy végképp magukra maradtak. Még azt sem tudták, pár napja Stomm és törzse szovjet fogságba került.

A pilóták és a műszaki személyzet azt tervezték, meneküléskor együtt maradnak, ugyanígy a gyalogság és a tüzér alakulatok, mondván, kisebb csoportokban tán kevésbé szűrnak szemet és könnyebben jutnak élelemhez is. Bár a repülőgépes felderítés derült napokon hamar észreveszi őket, a csekély létszámot jelentéktelennek tartják. Döbörhegyi az elgondolással messzemenően egyetértett. A rémült emberek hajla-

mosak tömegbe verődni, ezért jobb, ha szétválnak, ki-ki úgy menekül, ahogy tud. Rátermett tisztekkel, kitartó altisztekkel és bakákkal az esély megnövekszik.

Másnap hajnalban a félszázad távozásra készen felsorakozott és várta a főhadnagy parancsát. Az irdatlan hómezőt távcsővel méregette, majd felüvöltött: – Szétszóródva utánam indíts!

Az alakulatok egy része Ilovszkojét már el is hagyta, a többiek tanácstalanul toporogtak. A maradéktól elköszönni senkinek se volt kedve. A főhadnagy úgy vélte, az a dolga, hogy a saját embereivel törődjön, hiszen tehetetlenségét a hadseregvezetés is belátta. A fölmentésre szánt Cramer hadtest megsemmisülése és a nyomasztó szovjet túlerő a reményt csírájában taposta el.

Másnap a félszázad kettévált. Ötven katona kilométerekről látszik. Még hóköpenyük sincs, hogy a mozgást valamelyest álcázza. Végül kénytelenek voltak három rajra oszlani. A főhadnagy az elsőt egy őrmesterre bízta, a másodikat a géppuskás szakaszvezető alá rendelte, a harmadikat utóvédként maga irányította. Félórás időközben indultak tovább. Nemsoká hóvihar támadt, a sűrű szemcsék a szemükbe vágtak, a látás úgy megnehezült, hogy egymásba kellett kapaszkodniuk, mégis menniük kellett, ha nem akartak megfagyni. Döbörhegyi csak attól rettegett, hogy eltévednek és addig járnak körbe, míg a szovjetek karjaiba futnak. A találkozást már-már föladta a többi csoporttal, hiába állapodtak meg, hogy hajnalban bevárják egymást. Vakon kóvályogtak, a főhadnagy csaknem percenként vizsgálta az iránytűjét, mert a vihar nem csitult, végül egy domb alá kuporodva várták, hogy enyhüljön. A viharos szél szakadatlan zúgott, de az előbbre jutásban akadályozta a szovjeteket is. Bár idejük jócskán van, teherautóikkal és páncélosaikkal az irdatlan távolságon át a menekülőket könnyen utoléri.

Nem tehettek mást, úgy-ahogy összebújva a domb alatt éjszakáztak. A csontrepesztő fagyban senki se mert rágyújtani, mert ahhoz le kellett volna húzni a kesztyűt. Gyulladt szemekkel kialvatlan dideregve várták a virradatot. Napkeltekor a jeges szél elállt, végre kisütött a nap és fölmelegítette a levegőt. A katonák hosszan elnyúló libasorba rendeződve megindultak, a főhadnagy az élen, a többiek ritkásan utána. Szünet nélkül vándorogtak, míg a távolban megláttak egy formátlan kupacot. Döbörhegyi a távcsövén vizsgálta, végül kényszeredetten közölte: – Jó lenne meg nézni.

Elszörnyedtek.

A második raj hullaheggyé fagyott. A csoportot a szovjetek előző este bekerítették és ronggyá lőtték. Vérük golyó luggatta köpenyeiken lemezekbe fagyott, behavazott szemeik az üres eget bámulták. Halál még ennyire visszavonhatatlannak nem tűnt, noha a bajtársak láttak eleget. A tetemek közt valaki hirtelen megmozdult. Csoda, hogy az éjszakát túlélte. Őt is eltalálták, de a golyót szétlapult tábori kulacsa és a derékszíj fölfogta. Dermedten próbált lábra állni, jobbról-balról megtámogatták és talpra segítették. Tántorogva, ujjait dörzsölgetve imbolygott, párás lehellete füstként szálldogált.

– Hogy történt? – förmedt rá Döbörhegyi.

Amaz nagy nehezen összeszedte magát és belekezdett:

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, a ruszlik körbevettek, oszt’ ránk támadtak. Előtte a géppuskás – tuggya, a szakaszvezető – meglátta őket. Odarohant a ruszlikhoz, hogyaszongya: – Én kommuniszy! Veres vagyok! Krasznaja! Húsz lépést se tett, lelőtték. Azé’ fekszik ottan – mutatott a görcsbe rándult tetemre. – Bolsevik vót, de neki se kegyelmeztek.

Döbörhegyi maga elé morogta: – Bot a küllők közt... Isten nyugosztalja. Katonák! Szedjék össze a maradék élelmiszert és indulás. Észnél legyenek! A vörösök előttünk haladnak. Jó lenne elkerülni őket.

Ami lehet, összekapkodták és görnyedten megindultak. A napsütés kitartott, ami jó is, rossz is. A sík terepen a szakasz kilométerekről látszott, így hát a szovjetek könnyen felfedezhették. Kora délután szétszórt hullákra bukkantak. Az első rajt is körbevették és pár sorozattal letarolták. Senki sem maradt életben. A lövöldözést a második csoport tán meghallotta, de a villámgyors rajtaütésre az elcsigázott katonáknak sötétedéskor nem volt idejük felkészülni. A túlerő ellen egyébként is hiába védekeztek volna.

A szakasz vánszorgott tovább.

Úgy tűnt, a gépesített szovjet gyalogság a visszavonuló csapatokat messze előttük üzi-kergeti. Idő kérdése, hogy menet közben beléjük botlanak vagy pár különítménnyel visszafordulnak, hogy a lemaradókat felkutassák és megsemmisítsék. Jó szerencse vagy isteni kegyelem kell ahhoz, hogy a támadókat, netán a partizánokat elkerüljék.

A ködös tájon a szél hol föltámadt, hol elült, olykor kisütött a nap, de a hideg nem enyhült. Fogytán volt a konzerv, a cikória és a penészes kenyér. A főhadnagy látta, hiába takarékoskodnak, egy hetet se bírnak ki. Pár nap után tizenkét emberéből heten kerek-perec közölték, nem mennek tovább. Ott döögölnek meg, vagy szovjet fogságba esnek; az is jobb, mint a lassú fagy- és éhhalál. Döbörhegyi semmit se tehetett. Az elkeseredést az óráról-órára romló időjárás meg a társtalan vergődés addig szította, míg az emberek föladták. A főhadnagy a zendülőket a példa kedvéért agyonlövethette volna, de olyasfajta tehetetlen nyomorúsággal szembesült, amellyel még a fronton, pergőtűzben sem találkozott. Nem vitte rá a lélek, hogy kivégeztesse a saját embereit, akikre különben is a halál várt. Kénytelen volt a lemaradókat a sorsukra hagyni és négy katonájával a térdig érő hóban tovább botladozni. A szerencsekerék végül az utolsó percben fordult. Egy elhagyott német táborra bukkantak, élelmiszerrrel, posztóköpenyekkel, pár zsákmányolt orosz kucsmával. Letépték a vörös csillagot és a sisakjuk helyett a fejükbe nyomták, ugyanúgy a bélelt német bőrkesztyűt. – De jó holmijuk van a rohadékoknak! – vigyorgott egy baka, mire a másik: – A nímét mög a szovjet tuggya, mi az orosz tél! Minket mög ideevett a fene szellős rongyokban. A honvédköpeny szétázik, oszt’ a jég rádermed. Kevés vón’ egy kiadós tavaszi viharban is.

Tovább caplattak.

Borús gondolataikat eloszlatta, hogy még élnek és vastag köpenyeikben, bélelt kesztyűikben meg az usankákban a hideg kevésbé gyilkos. Közben valamelyest az idő

is enyhült, a jeges hó fölengedett, könnyebb volt haladni. Úgy látszik, a szovjetek mégse fordultak vissza vagy más irányban vonulnak tovább. Két napon át zavartalanul meneteltek, míg egy rommá lőtt kisváros környékén egy magyar táborra bukkantak. A katonák a városka vasútállomásán csatlakoztak a többiekhez és segítettek a marhavagonokat berakodni. Pár óráig tartott, közben pihenésként elcsámborogtak, dohányoztak és a sivár tájat nézegették. A tisztek közt voltak, akik az embereiket úgy-ahogy összetartották, mások üres tekintettel baktattak a vágányok közt. A tábori postát sem osztották ki, mondván, fene tudja, a szovjet támadást hányan éltek túl. A névsorolvasással nem érdemes bajlódni. Majd a következő csomóponton arra is sort kerítenek.

A demoralizált tiszteket egy Ibrányi nevű alezredes nagy nehezen fölrázta, visszarendelte a bakákhoz és parancsot adott, hogy a rakodást legalább a látszat kedvéért irányítsák. Kora estefelé végeztek, a katonák fölkapaszkodtak a vagonokba, az apróska gőzmozdony fújtatva megindult. A főhadnagy rossz érzésekkel, de kiadta a parancsot: szálljanak föl. Legszívesebben gyalogvást folytatta volna, mert erősen tartott egy szovjet légitámadástól. A szerelvény a havas lapályon hernyóként araszol, a füst meg a korom kilométerekről látszik. Könnyen eltalálják. Nekik leghátul jutott hely. Ismét szerencsájuk volt. A szovjetek a szerelvényt másnap hajnalban lebombázták. Csak az utolsó kocsi maradt ép, bár a légnyomás az ottaniakat is megszédítette.

Lekaszálódtak, a főhadnagy a többieknek szótlan búcsút intett és négy emberével újfent nekivágtak. A jeges szél állandósult és arcukba csapott, mint a penge. Hiába tekerték be sállal, a jég szemcsék a szemükbe sodródtak és a bőrüket tűkként szurkálták. Dél felé kimerülten megálltak, pár falatot ettek, apróska tüzet raktak egy ócska, elhagyott szán deszkáiból, havat olvasztottak és cikóriát főztek a megmaradt kevés kockacukorral. – Végül is mindegy – morogta Döbörhegyi – a hómezőn csak a vak nem lát.

Napszálltakor egy romos csűrbe húzódtak. A főhadnagy egy bakát előre küldött, hogy nézzen szét, de ember sehol, a foghíjas kerítés a hóba süppedt, a deszkaajtót a szél ki-be csapkodja. Egy szovjet járőr a tákolmányt nyomban körbevenné, de muszáj ott éjszakázni, máskülönben halálra fagynak.

Este a koromsötétben a katonák beszélgetéssel próbálták magukat bátorítani. Döbörhegyi hallgatott, hogy tisztként ne zavarja a társalgást és az örökös „főhadnagy úrnak alázatosan jelentem” megszólítással se lassítsa. Egy baka végül rákérdezett: – Tessen mondani... Főhadnagy úr szerint a háborút elveszítjük?

Döbörhegyi habozva válaszolt: – Részünkről biztosan. A szövetségeseknek a németek se bírnak ellenállni. Csak az a kérdés, mit hoz a béke. Fegyverletételt és újabb Trianont?

– Akkor hát mibe' reménykedjünk?

– A kitartásban. Ahogy ezer éven át. Védjük a határainkat. Nem úgy, mint 1918-ban. A bolsi csőcselék bomlasztott, irtotta a parasztokat és föllázította a háborúba belefáradt embereket. Többet ártott, mint a frontokon az ellenség. A belső métely a külsőnél kártékonyabb és veszedelmesebb. Az a megszállók szálláscsinálója.

- Ezt hogy teccik érteni főhadnagy úr?
- Van egy mondás: minden országnak el kell tartania egy hadsereget. Ha nem a sajátját, akkor a hódítóét.
- Megpróbáljuk?
- Azért vagyunk katonák.
- Kérdezhetek még főhadnagy úr?
- Bökje ki.
- A németek lelőtték egy bajtársunkat. Tuggya, aki a kocsijukra fölmászott vón. Főhadnagy úr mit szól hozzá?
- A Ludovikán volt egy tanárom, Borsfay vezérőrnagy. Ő mondogatta: együtt-érzés legföljebb a nemzetek közt létezik. Bajtársiasság a szövetségesek közt. Életveszedelemben annak is vége. Testvériesség csak a családban él, míg Isten országa eljön... De az még odébb van.
- Ha főhadnagy úr megenged egy utolsó kérdést...
- Legyen.
- Halálunk előtt mire gondolunk?
- Borsfay harcolt az első világháborúban. Azt mondta, a haldoklók az anyjukat vagy a gyerekeiket szólítják. Ő szegény nem, mert zászlós fiát a bolsevikok agyonlőtték. A frontot megúsza, a vörös terrort nem. Fogalmam sincs, halálos ágyán az öreg kire-mire gondolt. Na, jóccakát.

A KÖVETKEZŐ PÁR NAP keserves volt. A jeges szél próbára tette a legszívósabbakat is. A bélelt köpeny, a kucsma és a kesztyű nem sokat segített. A vánszorgás a hóviharban kilátástalannak látszott, míg eljutottak egy szétlőtt falucskába, s egy istállóba rejtőztek. Tüzet raktak, közben a főhadnagy a lángok mellett vizsgálta a térképét. – A települést Scsucsjének hívják – közölte. – Partizántanya volt. A németek elpusztították, a lakosságot kiirtották.

- Ilyen a háború – bölcselkedett egy legény.
- A gyerekeket is... Mintha bármiről tehettek volna. Ekkora embertelenségre nincs mentség. Azt a háború sem igazolja.

Egy beszédes kedvű baka békítőleg kérdezte:

- Főhadnagy úr kérem... A vaskeresztet mér' teccett kapni?
- A hadseregarancsnok így látta jónak.

Döbörhegyi odébb húzódott, elvackolt és próbált aludni. Nem ment. A baka bizalmaskodó kérdése fölzaklatta és előhívott pár nyomasztó emléket. A fickó fél éve szolgál, jószerivel még újonc. Nem sokat tudhat az ukrainai harcokról, az előretörésről, az iszonyú vérvesztéséről, a felszerelés hiányosságairól, a sűrűn lerobbant Turán páncélosokról meg az ellátás nehézségeiről. Könnyű menetre nem számítottak, de a német propaganda elnyomta a kételkedést és a veszélyérzetet. Bár a józanabb főtisztek hamar fölismerték az utánpótlási vonalak hosszúságát, a rossz utakkal járó nehézségeket, a tipródást a marasztaló sárban, a fellobbanó partizánharc rémségeit meg az oroszok mélységes hazaszeretetét, mely kitartott a legsúlyosabb kudarcok és a vissza-

vonulás idején is. Ahhoz legföljebb az 1848-as forradalom és szabadságharc hasonlítható, melyben egy Döbörhegyi őrnagyként szolgált. Végül Világosnál neki is le kellett tennie a fegyvert.

A főhadnagy hamar ráébredt: az irtatlan távolsággal nem fognak bírni. A szovjeteknek van hová visszavonulniuk. Gyáraikat óriási erőfeszítéssel az Urálba telepítették, a német hadiüzemeket az angolszászok éjjel-nappal bombázzák. Bár a bolsevik és a náci diktatúra egyaránt hatékony, a lakosság iszonyú árat fizet érte, nem szólva a zsidókról. A főhadnagy sose volt oda értük, de üldözésüket nem kívánta. Hát még az embertelen bánásmódot a munkaszolgálatosokkal, kik éppúgy az életüket kockáztatják, mint a fegyveresek. A kezdődő deportálást is utálta. Ügyészi eljárás, bírósági ítélet nélkül bárkit elmarasztalni, csak azért, mert zsidó, törvénytelen. A méltányosságot szülei és apósa, Turcsányi Pál ezredes mélyen belevésték. Ezért tud jó parancsnoka lenni alantasainak, a tisztársak ezért kedvelik, meg azért a hajthatatlan következetességért, melyet a katonák kivált megbecsülnek.

Kavargó emlékei lassacskán elhalványultak, míg zavaros álomba merült.

A tüzeckét virradatig felváltva táplálták. Éjszaka csak a lángok ropogása, horkolás, nyögés, szélzúgás hallatszott. A jeges lég a repedéseken át a csűrbe hatolt és a tüzet majd eloltotta, de arra jó volt, hogy reményt keltsen. Menekülőknél az a legfontosabb.

NAPOKON ÁT VÁNDOROLTAK, beesett arccal, a hóiharban görnyedezve, bár a málha megfogyatkozott. A főhadnagy tudta, fegyvereik a szovjet géppisztolyok, golyószórók, aknavetők ellen hatástalanok, de a puskák, a lőszer meg a kézigránatok elhajigálását keményen megtiltotta. Neveltetése, kiképzése nem tűrte, hogy a harc téren hagyják. Valamiképp gyávaságnak tekintette, jóllehet tudta, öt szuronyos Mannlicher és Frommer tiszti pisztolya mit sem ér. Szovjet gyűrűben legjobb, ha feltartott kézzel megadják magukat. Ha tűzharcba keverednek pár percnél nem tart tovább. Akkor is, ha ellenállásra nem kerül sor. Márpedig a katonák épségéért ő felel.

A kihalt síkon alig látszott mozgás. Ötödnap jó messze feltűnt egy farkasfalka, a hóbuckák közt eltűnt, majd romos falucskák, tanyaépületek, szétlőtt ütegek, elhagyott felszerelés, hevenyészett hadisírok sorjázta kilométereken át. A jeges szél és a nyomasztó táj a katonákat a végsőkéig megviselte. Hiába tudták, az inszakasztó menetelés az egyetlen esélyük, legszívesebben lefeküdtek volna. Jöjjön a fagyhalál, ha nincs menekvés. Csakhogy a pislákoló életösztön a kimerültségnél mégiscsak erősebbnek bizonyult. Hadifogságban sem reménykedhettek. Látták, mi történt az első és a második szakasszal. Megadták magukat, mégis halomra lötték őket.

Talpalás-bukdácsolás közben a főhadnagy azon tűnődött, téli háborúra – egyáltalán, bármiféle háborúra – a legalaposabb kiképzés sem képes fölkeszíteni. Békeidőben az elméleti tárgyakon kívül az alaki foglalkozás és a hadgyakorlat játék, mely a valóságban vagy beválik, vagy nem. A bánásmód az alantasokkal többséyes. Hiába tanítják, jócskán függ az altisztektől, a felettesektől, főképp a legénységtől, vagyis az emberanyagtól. A paraszt kölykök jófajták, mert a kemény munkához korán hozzá-

szoknak, szavukat betartják, a gazdálkodás fegyelme meg az előrelátás szinte a vérükbe ivódik. Katona- és csendőrfiakkal sincs gond. A munkásfiatok szorgalmasak, a mestert, a művezetőt tisztelik, tudják, mi a technológiai fegyelem. Kevés kivétellel legrosszabb az úgynevezett szabadgondolkodó értelmiségi. Túl érzékeny, színes fantáziák közt csapong, kitartása jócskán hagy kívánnivalót maga után. Sérülékeny lelke nem háborúba való.

Döbörhegyi tudta, mint minden általánosítás, spekuláció ez is, de a tapasztalat mást mutatott. Vagy csak neki nem volt szerencséje? Pár karpaszományos gazdász, orvos, tanár- és mérnökhallgató helytáll a fronton is, de... Eddig kivételnek tűntek.

Déltáj a messzeségben egy városka bukkant föl. Az égre mozdonyfüst kanyargott, távoli sípolást hallottak. A katonák megkönnyebbült sóhajára könnyölni lehetett. Egyikük engedelmet kért, hogy félreállhasson pösölni. A főhadnagy biccentett, a baka tíz lépést odább ballagott s ment volna tovább, de egy robbanás a levegőbe hajította. Taposóakna, amit a hó elfödött. A dőrej abbamaradt, a légnyomásban a többiek megtántorodtak, fölegyenesedtek, de a rettenettől mozdulni se bírtak.

– Csak odáig köllött vón’ eljutnia – motyogta egy legény.

– Tegnap tötötte be a huszonkettőt – vágta rá a másik.

A főhadnagy csak annyit mondott: – Indulás.

Időben el kell érniük a vasutat, hátha a városkát kiürítik. Visszavonuláskor számít minden perc. Meglódultak és talpaltak tovább. – Szegínyt utolérte a sors – suttozta az újonc, csak úgy maga elé, hogy Döbörhegyi ne hallja s ne gorombítsa le. Kíméletlennek gondolta, merthogy a menekülés során nemigen állt szóba senkivel. Az öreg katonák persze tudták, kimerülten, a fagyhalál környékén a társalgás erőt emészt föl. Különben is, miről beszélgettek volna? Ki-ki a maga bajával elfoglalva örül, ha megéri a másnapot. Azt is tudták, a főhadnagy terhei nyomasztóak. Ha nagy nehezen hazajutnak, a történekről jelentést kell írnia, beleértve, hogyan vesztette el az embereit, terheli-e felelősség őt és a parancsnokságot, tehetett-e valamit, hogy életben maradjanak. A ludovikás tisztképzés szigoráról mind hallottak meg arról, hogy az előírások megkerülhetetlenek. A rangkülönbség meghatározó, lefelé-fölfelé egyaránt, de egy hadseregben, háborús körülmények közt nem lehet másképp.

A település jó óra múlva is távolinak látszott. Mintha szökne előlük, a föltámadó havazásban körvonalai is halványulni kezdtek. Borzasztó lenne, ha még odaérnek, kiürítenék s az utolsó szerelvény elszakatolna.

Döbörhegyi felüvöltött: – Megállj!

A katonák rémülten megtorpantak. Hátha a főhadnagy fölfedezett egy újabb aknát. A többieket hátraparancsolva óvatos léptekkel megindult. A hóból tizenöt-húsz méterrel odébb kilátszott egy zöldre festett katonaláda. Nem lőszert tartalmaz – akkor fémből lenne –, de súlyos, mert jobbról-balról egy-egy fogantyú függ rajta. Döbörhegyi gyanította, mi van benne. Tetejét egy mozdulattal fölrántotta. A láda teli volt hadi érmekkel, keresztekkel, kitöltetlen dicsérő és előléptetési űrlapokkal. Arra szolgál, hogy a parancsnokok a fronton az arra érdemeseket helyben kitüntessék.

– Ne jusson a szovjetek kezére – morogta. – Egy ember hozzám!

Kirángatták a hóból, azzal sietősen megindultak. A többiek rettegtek, hogy a láda a talpalást lelassítja, de szólni nem mertek. Harmadszor is szerencsájuk volt; egy ócska szekér feléjük igyekezett. Bevárták, föllődítették a ládát s az ukrán kocsis mögé kapaszkodtak, de a tehervonatot így is épp csak elérték. Már mozgásban volt. A zsúfolt szerelvényen a katonák szó nélkül helyet szorítottak, a vagonok tetején páran az eget távcsővel vizslatták. Parancs szerint közelgő légitámadás esetén az embereknek a platformokat szétszóródva futólépésben el kell hagyniuk. Nem kellett kétszer mondani. Legtöbben a marhavagonok ajtajából meg a pórekocsikból a derült kék eget fürkésztek és hallgatták, közelednek-e bombázók. Így ment estig, végül a szerelvény szemet és vizet vételezni megállt egy rommá lőtt pályaudvaron. A tisztek szigorúan meghagyták, a kocsikból senki se léphet ki. Eszükbe se volt. Alig várták, hogy a vonat elinduljon.

Álló éjszaka zötyögtek. Hajnalban egy indóháznál újfent megálltak, a katonák gémberegett tagjaikat dörzsölgetve kiléptek a hóra, persze akkor is az eget méregették. Valamelyest megnyugodtak, mert a növekvő távolsággal a szovjet bombázók hatósugarából versztáról-versztára kijebb kerültek –, hacsak tábori reptereiket át nem telepítették. – Ahhoz idő kell – mondta egy százados. Döbörhegyihez fordult: – Mit cipelnek a ládában?

– Százados úr, tele van magyar kitüntetésekkel. Nem volt szívünk a bolsikra hagyni.

– Elment az eszük? Meddig hurcolják?

– Visszük, amíg bírjuk.

Amaz repedten elvigyorodott: – A fronton megértem ezt azt, de ilyet még nem. Na főhadnagy, tedd, amit jónak látsz. Ha eljutunk egy hadkiegészítő parancsnokságra, leadhatod. Bár úgy tudom, előttünk németek vannak.

– Nekik nem adom át. Százados úr, kérlek, szót se róla. A láda a Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokságot vagy a Hadügyminisztériumot illeti. Senki mást.

A százados fejét csóválva föllépett egy pórekocsira, majd sorban a katonák, a mozdony sípolt és zötyögve nekivágott a pusztaságnak. A kimerült bajtársaknak eszükbe se jutott a ládáról kérdezősködni. Konzervet kanalaztak, nyirkos kenyereket rágszalták, dohányoztak és várták, hogy eljussanak legalább a határig. Beregszászon vonatot cseréltek, az előző szerelvény indult vissza a frontra. – Szerencsétlenek... – morogta valaki. – Kuss – förmedt rá egy őrnagy. – Örüljön, hogy a visszavonulást megúsza. Mióta szolgál?

– Őrnagy úrnak alássan jelentem, egy hónap híján két esztendeje. Még szabadságon se vótam.

– Én se. Na, lóduljon.

AHOGY A SZERELVÉNY KIJUTOTT az Alföldre, a háborús pusztítás nyomai alig látszóttak, inkább az, hogy a mozgósítás miatt a falvak jóformán elnéptelenedtek, a dülőkön üres vagy félig rakott szekerek döcögnek, a határban az asszonyok és gyermekek tetován bókásznak. A férfinépet behívták a legifjabb korosztályokig. A föld-

míves katonák hamar megértették, ez a kivérzés előfutára. A mezővárosok gyáraiban még folyt a termelés, az is félgőzzel. Hiányzott a munkás kéz, a hit megfogyatkozott s nemhogy a győzelem, a védekezés is reménytelennek tűnt. A vonaton a közkatonák a tiszteket hiába kérdeztették, választ nem kaptak, legföljebb egy bosszús legyintést. A front után rosszabbra számítottak, de a mozdulatlan táj leverő. Késő ősszel is lenne dolog, csakhogy nincs, ki elvégezze.

A kerekek közönyösen csattogtak, a mozdony a váltók előtt lassított, majd szuszogott tovább. Az állomásokon átrobogtak, Nyíregyházán és Hatvanban megálltak szemet és vizet vételezni, a katonák lekaszálódtak és kedvetlenül ácsorogtak a vágányok közt. A hazatérést nem így képzeltek, bár ünneplő tömegre, virágkoszorúra, lelkesítő beszédekre nem számítottak. Végül Budapest határán a távolban fölfedezték a közeledő szovjet páncélos csapatokat, mögöttük a menetoszlopot. A népes Keleti pályaudvar nyüzsgött, de látták, a fejük búbjáig fölbatyuzott utasok menekülnek. November elsején ónos eső szitált, a kihalt utcákon jármű alig közlekedett, bár még jártak a villamosok. A peronon a tisztek a legénységet századonként fősorakoztatták, de a főhadnagy háromra fogyatkozott katonájával meg a ládával a többiekhez nem csatlakozott. Minek is? Nem tartoznak sehová.

Megindultak a Lánchíd felé, mert a Várba arra vezet a legrövidebb út. A pesti oldalon megálltak, hogy továbbengedjenek egy Levente alakulatot. A tizenéves ifjak csattogó bakancsaikkal olyan katonásan lépkedtek, mint egy jól képzett menetszázad. A főhadnagy sóhajtva elfordította a fejét. Máskor a parancsnoknak tisztelgett volna, de ezúttal eszébe se jutott. A fiatalok sorsán se volt kedve töprengeni. Fegyelmük és bátorságuk lelkesítő lenne, csakhogy az áldozat hiábavaló.

Keresztülbaktattak a hídon és nekivágtak a Királylépcsőnek. A láda nehéznek tűnt, mint az ólom, de ha ekkora távolságról cipelik, csak nem adják föl az utolsó métereken. Csurom vizesre ázva egy pihenővel fölhurcolták a Főőrség épülete elé, megálltak és várták, hogy egy strázsa kijöjjön. Az emeleteken csak pár ablak világolt, a téren alig pislácoltak a gáz kandeláberek, a kihalt téren senki se járt, a szakasz nem mozdult. A főhadnagyot és embereit üres tekintettel bámulták, végül előkerült egy parancsőrtsiszt, csodálkozva Döbörhegyi elé dobbant és ráfordult. – Mi járatban?

A főhadnagy feszesen tisztelgett.

– Válaszoljon!

– Alezredes úrnak alázatosan jelentem, hoztunk egy ládát.

– Honnan? – bár az elcsigázott katonákat méregetve a kérdés indokolatlannak tűnt.

– A frontról.

– Nyissa ki.

Döbörhegyi megemelte a födelet s egy lépést hátrált. Gondolta, ha az alezredes kíváncsi, rákérdez s akkor jöhet a szóbeli jelentés.

Amaz belepillantott, fölfonta a szemöldökét, végül csak annyit mondott:

– Dícséretes. Lelépni!

A katonák az alakiságnak eleget téve szögletesen megfordultak és pár lépéssel be-leolvadtak a zuhogó esőbe.

DÖBRENTÉI KORNÉL

Levél

Édesapa,
sírodról önmagukba hátrálnak a tulipánok,
légy nyugodt, rendezetten, nem fejveszetten csűrheként
tolonganak a hadiúton, szétrobbant szíved
emlékhelyére vissza, s begubóznak ott a maradandóság
bőjtje kész, elbölcsült bábjaiként, míg te egyre
gyakrabban biciklizel át, chagalli lebegéssel,
tengelyig baljós fényben, éjszakáim rettenetes
mocsarán, hol forrón homlokba fúló kék töviseket
terem az álom, szálegyenesen ülsz, mint a Villám
nyergében, összeforrván egy testté vele, fejed
kitartva az állig érő időből, szimatolva nézel
szembe a megbüdösödött fegyvercsövekkel, s lovad
mint holtvágány-ingerelte, habosan fújtató
gőzmozdony, beléburkol aromás páragomolyba,
elmosódottan látszol a fagytól felmárt brjanszki
virradatban, gyöngéden elmázolt akvarell,
átsejlik rajta az idilli kentaurság, de csörrenve
összetörik a hómezővel puhára kibélelt
üvegharang, minden távlatok áttetsző kalapja,
s ólombögöly-felhő csap le rád. Surrog a villogó,
küllő-terpeszek feszítette kerék, karikázol
a pékhez, a tömör verőfényes kenyérillatnak
nekitámasztod a bringát, akár a Karavankák
szikláinak a hátad, egy orosz páncélos-ék
rombolta, kora áprilisi délelőttön, füledből
kétoldalt hosszú, vörös zsinórként kilóg a vér,
valamely magaslesen az Isten ül s gombolyítja
szorgosan; köpenyed detonációktól ámulóvá
tágított, óriás pórusain a szél ki-be teregeti
a tavasz-szaftos gyümölcsfák lélegzetét s a
főhivatású halottak konkrét szagát; tisztán,
mint az aratási kard, szentlászlos fogadalmadtól
hevült-eltökélten, szál pisztollyal a kézben vezeted
az ellenrohamot és lassan beléveszel
mokány magyarjaiddal a tátongó kenyérzsákba;

Tartsd meg a sziklát (Összegyűjtött versek 1967–2007; Püski, 2008.) 296-97.

surrog a tulipán-lét-kerek, két kerék, chagalli
lebegéssel biciklizel át, hátul csomagtartón
a poggyász, a fölélhetetlen tartalmú kenyérzsák,
ledobod, hozzám libeg, látszatra könnyeden, mintha
menetközben kimorzsállott volna belőle a tanulság,
vele hullik egy bogárgyűjtemény is, csíborok,
szarvasbogarak közé szúrva vitézségi érmed
megragyog, visszasajdul benne a stoplámpává
zsugorított nap, amint elpedálozol mennyi iránt,
még visszaintesz, s emlékeztetőül fehér kesztyűs
kezed kondenzcsíkját éjszakámba bekarcolod.

A voronyezsi frontszakasz

1942. IV - 1943. V.

*Alexa István (1917–1983) karp. őrm. (Komáromi II. ö. huszárszászad)
gyűjteményéből*